

ԵՆԵՔԱՆԷ

9-10

(204-205)
սեպտեմբեր-հոկտեմբեր, 2023

Սուրբ Նշան կամ «Սև ժամ» եկեղեցու հիմնարկեքի և կառուցման տարեթվերը տարբեր աղբյուրներում իրար չեն համապատասխանում: «Մեղու Հայաստան» լրագիրն առանձնահատուկ հաղորդումով անդրադարձել է Սբ. Նշան եկեղեցու հիմնարկեքի արարողությանը. «Փառաւորապէս զհանդէս օրհնութեան հիմնարկութեան նորոգ կառուցանելի եկեղեցւոյն Հայոց բնիկ ժողովրդականաց Ալեքսանդրոպօլսու»: «Տփիսխաբնակ Պայծառափայլ Կնեազ Ղահրաման Երկայնաբազուկ Արղութեան»-ը 1858 թ. կտակ է թողնում Գյումրիում եկեղեցի կառուցելու նպատակով. «Եւ այդ առաքինական խորհուրդը իրագործելու համար 1858 թուին նուիրել 5800 մանեթ արծաթ քաղաքիս մէջ մէկ եկեղեցի կառուցանելու նպատակաւ»:

1859 թ. մայիսի 24-ին տեղի ունեցած եկեղեցու հիմնարկեքին ներկա էին «մեծամեծ և երևելի» աստիճանավորներ, «մեծարու իշխաններ», կրոնական ու դավանական փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ, «աշխատասեր արհեստավորք» իրենց համբարական դրոշակներով, և «բովանդակ բնակիչք քաղաքի մերոյ»: Առաջնորդական փոխանորդը դիմում է «տեղւոյս բարեպաշտօն հայազգի ժողովրդոց» եկեղեցու կառուցման համար նվիրատվություն անելու կոչով, ապա հատուկ շնորհակալություն հայտնում եկեղեցու հիմնափորության աշխատանքներին ջերմեռանդությամբ մասնակցած արհեստավորներին: Լրագիրը հայտնում է նաև, որ միջոցառման պաշտոնական մասի ավարտից հետո, ինչպես վայել է պաշտամունքային կառույցի սրբազան արարողությանը, երեք վրաններում «վայելուչ նախաճաշիկք» է տրվում:

Եկեղեցու հյուսիսային դռան վերևում մարմարյա սալի արձանագրությունը հավաստում է. «Առատաբաշխ տրօք պայծառափայլ կնեազ Ղահրամանի Երկայնաբազուկ Արղութեան և ջերմեռանդ հասարակութեան Հայոց քաղաքիս կառուցավ Սուրբ Աստուածածին եկեղեցիս սկսեալ ի 1859 ամի Փրկչական և ավարտեալ ի 1864 ամի»: Ինչպես փաստում է նշված վիճագրությունում ու հարավային ճակատին տեղադրված «Չարչարանաց Աստվածածին» Տիրամոր հարթաքանդակը, որ եկեղեցին կառուցվել է Սուրբ Աստվածածնի անունով նպատակ ունենալով Գյումրի բերված Աստվածամոր «Յոթ վերք» սրբապատկերը տեղափոխել նորակերտ եկեղեցի: Իրոք, որոշ ժամանակով, «Յոթ վերք»-ի պատկերը պահվել է այս եկեղեցում՝ որպես քաղաքի միակ

քարաշեն ու բարեկարգ հայկական եկեղեցի:

Մատենադարանում «Ձանազան հեղինակների արխիվ» կոչված արխիվային ֆոնդում, ինչպես նշում է Ավետիք Աղանյանը, պահպանվել է Ալեքսանդրապոլ քաղաքի հայկական եկեղեցիների վերաբերյալ ձեռագիր մի գրվածք, որը Շիրակի թեմի առաջին առաջնորդ Արտակ Եպիսկոպոս Սմբատյանի գրվածքն է Ալեքսանդրապոլի չորս եկեղեցիների հիմնադրման, դրանց կառուցման և ավարտման պատմության մասին: Արտակ Սմբատյանի ձեռագիր գրվածքում նշված է, որ Սբ Նշան «եկեղեցու հիմքը ձգված է 1858 թվին և վերջացել է (1864 թ.-Ա.Մ.-Ս.) շենքը 1870 թվին և օծվել Աբել Եպիսկոպոսի ձեռքով: Եկեղեցին շինել է Իշխան Ղահրաման Դավթյան Երկայնաբազուկ Արղությանի նվիրած 2000 ռուբլի գումարով: Վերակացուներ եղել են դյուզբյանդոցի տեր Անդրոն և Սևոտի: Զանաթաւան. օւխավոր

վարպետ եղել է Աղապապ Վահրայանը: Իշխանը նորից տալիս է 2200 ռուբլի»:

Հետագայում, երբ կառուցվել է Երկայիս «Սուրբ Աստվածածին» եկեղեցին, Տիրամոր Յոթ Վիրաց սրբանկարը տեղափոխվել է այդ նորակառույց եկեղեցին: Իսկ Երկայնաբազուկի կտակած ու ժողովրդի հանգանակած գումարով կառուցված եկեղեցին 1870 թվին Աբել Եպիսկոպոսի ձեռքով վերաօծվել է «Սուրբ Նշան» անունով: Փաստորեն, երբ Երկայնաբազուկի «երկար ձեռքը չի հասնում» երանելի սրբապատկերին, 1870 թ. «Չարչարանաց Աստվածածին» Տիրամոր պատկերի կրկնօրինակը գետեղվում է «Սուրբ Նշան» եկեղեցու հարավային պատին՝ որմնաքանդակի տեսքով: Իմիջիայլոց, ինչքան էլ տարակարծություններ կան բարեպաշտ իշխան Արղությանցի և նրա կատարած մեծագործու-

ԳՅՈՒՄՐՈՒ ՍՈՒՐԲ ՆՇԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

յունների մասին, տեղին է ներկայացնել «Մեղու Հայաստանի» լրագրից մի հատված. «Արղութեանց ազգի Աստուածա Հաճոյ գործքերը ով որ ազգասեր անձն կայ՝ կարողայ պատմութիւնը ևս առաւել սրբազան Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Ջալալեանց երկու հատոր «Ճանապարհորդութիւն ի Հայաստան» անուանեալ գրքերը, ուր կը տեսնեն նոցա մեծագործութիւնը, և Ղահրամանն Արղութեանց լինելով հարազատ սերունդ Ջաքարիայ Սպասալարին, իւր նախնեաց ճանապարհովն է ընթանում, որում պատիւ, փառք և շնորհակալութիւն հրապարակական»:

Սբ Նշան եկեղեցին ունի վաղմիջնադարյան գմբեթավոր բազիլիկ տիպին բնորոշ հատակագծային ու ծավալատարածական պարզ ու դասական հորինվածք: Այն կառուցված է ճարտարապե-

հարթաքանդակը: Այն 17-րդ դարի անհայտ հայ նկարչի «Սևանի Աստվածածին» անունով հայտնի հրաշագործ սրբապատկերի ընդօրինակությունն է, որի պատրաստման 1870 թ.-ը փորագրված է պատկերի ստորին մասում:

Ճարտարապետական ավելի զուսպ ոճով է ձևավորված եկեղեցու ներքին հարդարանքը: Ավագ խորանի սրբատաշ որմնասյուներն ու աղոթասրահի կենտրոնում տեղադրված գմբեթակիր չորս հզոր մույթերն առանց սվաղի են, որի շնորհիվ սպիտակեցված պատերով ինտերիերում ավելի են շեշտվում դրանց մոնումենտալ ու տպավորիչ ծավալները: Ավագ խորանի բեմի վրա սեղանն է իր հավասարաթև խաչով, իսկ բեմի աջ ու ձախ կողմերում կան երկու խորաններ: Եկեղեցու պատուհանների ապակիներին էլ հարմարեցված են մետաքսե թափանցիկ կտորներ, որոնց վրա բատիկայի տեխնիկայով (մոմի կաթիլներով կամ հատուկ ներկերով մետաքսի, շիֆոնի գործվածքի կտորների վրա նկարագրողված պատկերներ) նկարված են ավետարանական տեսարաններ: Դրանք նույնպես վերցված են հայկական նկարագրող ձեռագրերից: Կապտաարծաթավուն լուսավոր գույներով նկարված պատկերները վիտրաժի տպավորություն են թողնում՝ ամբողջացնելով աղոթասրահի խաղաղ ու ոգեղեն միջավայրը: Ժամանակակից մեկնաբանություն ունեն եկեղեցու առաջաստները զարդարող չորս ավետարանիչների որմնանկարները: Կապտամոխրագույն ամպերի չընդհատվող շղթայով իրար միացած առաջաստներին տեղադրված ավետարանիչներն ու նրանց խորհրդապատկերները նկարված են դինամիկ շարժման մեջ, ազգային ու անհատական դիմագծերով:

Կա հետաքրքիր պատմություն Սբ Նշան եկեղեցու մասին, երբ խորհրդային տարիներին եկեղեցին արհեստականորեն վերածել էին աստղադիտարանի, որի բացմանը ներկա է գտնվել նաև Վիկտոր Համբարձումյանը: Ասում են գնդաձև կայծակը խփում է գմբեթին, մտնում է եկեղեցի և զգալի ավերածություններ պատճառում այդտեղ տեղադրված աստղադիտակի սարքավորումներին: Կայծակի պատճառով թեքվում է նաև եկեղեցու խաչը. ժողովրդի մեկնաբանմամբ՝ դա աստվածամերժության տարիներին Աստծո զայրութիւնն էր՝ «ի նշան Սբ Նշանի սրբապղծման»: Եկեղեցու գմբեթի խաչը հետագայում ուղղվում է և ստանում նախկին տեսքը: 1988 թ. երկրաշարժին Սբ Նշանի գմբեթն ու զանգագատունը խ-

նարկվեցին, և եկեղեցին վերականգնվեց Վարդան Դուկասյանի ընտանիքի ջանքերով:

Գյումրիի Սբ Աստվածածնի ավագ եկեղեցու կառուցման տարեթվի, ինչպես նաև նրա տեղում ավելի վաղ կանգնեցված եկեղեցու մասին ճշգրիտ տվյալները շատ սուղ են: Ցավոք, ոչ մի աղբյուրում նշված չէ, որ Գյումրիում նախքան 19-րդ դարը մատուռ-եկեղեցի է կառուցվել: Ներկայիս Սբ. Ավածածնի եկեղեցու տեղում Կամսարական իշխանների կառուցած փայտաշեն մատուռը եղել է նշանավոր ուխտատեղի և համարվում է 17-րդ դարի հուշարձան: Ի դեպ, տեղական բնական քարհանքներով հարուստ Շիրակ աշխարհում, այն էլ Կամսարական տոհմի կողմից, որ կրում էին «տեարք Շիրակայ և Արշարունեաց» տիտղոսը, անհավանական է, որ փայտաշեն եկեղեցի կառուցվեր: Պարզապես պատմագիտական աղբյուրներում բացակայում են տեղեկություններ, թե Կունայրի-Գյումրիում Կամսարական իշխանների կառուցած մատուռը 17-րդ դարից մինչև 19-րդ դարի կեսերն ինչ տեսք է ունեցել և ինչ վիճակով է պահպանվել:

Շատ կարևոր տեղեկությ է հայտնում Պ. Վարդապետ Պետրոսյանն իր «Տեղագրութիւն Շիրակայ» աշխատության մեջ, որ այդ ժամանակ քաղաքում կար մոտ երկու հազար «տունք Հայոց. ընդարձակ եկեղեցի նորա, գոր կանգնեցին փայտակերտ ծածկութի՝ յանուն սուրբ Աստուածածնի, յորմէ փողոցաւ որոշի վայելուչ Առաջնորդարանն»: Շիրակի թեմի առաջնորդ Արտակ Եպիսկոպոս Սմբատյանի Ալեքսանդրապոլ քաղաքի հայկական եկեղեցիների վերաբերյալ ձեռագիր գրվածքում նույնպես հայտնվում է, որ. «Նոր գաղթած ժողովուրդը հիմնում է նաև Ս. Աստվածածին եկեղեցին հասարակ շենքով և փայտածածկ»: Հավանական է, որ Գյումրի-Ալեքսանդրապոլում պահպանված այդ եկեղեցու միայն ծածկն ու գմբեթի մի մասն է եղել փայտից: Այդ մատուռ-ուխտատեղիի կարևորությունն ավելի է մեծանում, երբ Գյումրիում բնակություն հաստատած գաղթականները 1830 թ. Բասենի Հասանկալա (Հասան-Ղալա) վանքից իրենց հետ բերել են «Եօթն Վիրաց Ս. Աստվածածին» հրաշագործ սրբապատկերը, որի հետևանքով էլ մատուռը վերածվել է նշանավոր սրբավայրի:

Ավետիք ՄԵԼԻՔ-ՍԱՐԳՍՅԱՆ
«Շիրակի պատմամշակութային հուշարձանները» գրքից

«ԶՅՈՒՆՈՑ ՃԱՍՓԱՆԵՐԻ» ԲԱՌՈՒՂԻՆԵՐՈՒՄ

Մեր օրեր... Մեր ժամանակները: Ցավոք: Մինչև ե՞րբ դեռ մեր օրերի ցավի մասին: Ժամանակը ծնունդ է իրադարձություններ, և կանա թե ակամա ամեն ինչ դառնում է այս կամ այն ձևով նկարագրելի, նաև, փաստակա-նից ու գեղարվեստականից գատ, մեկ ուրիշ համաձուլյ՜ այս անգամ արվեստագետի, դերասանի, ռե-ժիսորի տեսանկյունից: Մի կողմից՝ պատմական, բայց գոնե այսօր դեռ պատմություն չդար-ձած իրադարձությունների համապարփակ գեղարվեստական լու-ծում, մյուս կողմից՝ հայացք անց-յալիմ՝ արմատներից վերադարձ կրկին մեր օրեր՝ նորից արվեստի ու արվեստագետի անշեղ կապի միջոցով:

Ի՞նչ է սա. առաջին հայացքից պատումների, հետաքրքիր խոս-քի մի նոր ամբողջացում ժողո-վածուի տեսքով: Բայց սա միայն առաջին հայացքից: Հեղինակը կենդանի շնչով առաջ է մղում հե-րոսների գործողությունները. չէ՞ որ ռեժիսորական ձեռքը նախև առաջ պետք է դա փաստեր: Բայց մի երևույթ ևս պետք է անպատ-ճառ կարևորել՝ պատմվածքներում բոլոր իրադարձություն-ները նաև բեկվում են նրա՛ Սի-րանույշ Ղուկասյան «հոգեդոր-նող»-հոգեբանի ներընկալումնե-րի դաշտում. ահա թե որտեղից են կերպարների հոգեբանական զննումները /առաջին հերթին իրական հենքով՝ «Շունը» պատմ-վածքում/, ապա՝ հայրենիքի բախտին բոլոր ժամանակներում բախտող արտագաղթ, պատե-րազմ, արմատկարմիրի երանգներ՝ ներքին պատճառ պատմական իրադարձություններով:

Սիրանույշ Ղուկասյանի ժո-ղովածուն ամփոփում է ընդա-մենը յոթ՝ ոչ ստվարածավալ գործեր, որոնք պատմապոլե-յան, վավերագրության, մարդ-կային հոգեբանության ինքնա-տիպ գեղարվեստականացումներ են: Հեղինակին այստեղ պետք է որոնել ամենուր: Նա պարզա-պես բնավկում է բոլորի ներսում՝ մտորումների, խոհերի, վերլու-ծությունների, ներքին խոսքի ընդհանրացումներում: Այդպես նաև կարելի է ներքին երկու պայ-մանական բաժանումներ անել՝ առաջին երկու գործերը որպես նվիրումներ, իսկ մյուսները՝ իբրև ընդհանրացումներ մի կողմից՝ մարդկային ճակատագրի, մյուս կողմից՝ լայն՝ հայի ճակատագրի առումով:

Վերահաս իրադարձություն-ների հենքին հեղինակը դիմում է մեծ աշխարհին վրձնի, գույների, դիմանկարի ու առնչման քան-դակ-գլուխգործոցների հեղինա-կի՝ համաբարբառաբան ու արվես-

տագետի՝ Սուսաննա Սկրտչյանի միջոցով. թեմա, որին միայն այս գործում չէ անդրադարձը: Մեծ աշխարհի աղմուկն ու լռություն-ը՝ իրադարձությունների տես-քով, բերում են խորքային մտա-ծումի՝ երևակայության Հայոց մեծ եղեռնից մինչև մի ամբողջ մեծ դարաշրջանի 20-ական թվա-կաններ՝ մերօրյա Արցախյան պատերազմ: Ցավոք, լռությունը կրկնվում է, բայց հեղինակը լա-վատես է, և աշխարհն արդեն ո՛չ կույր է, ո՛չ խուլ:

Մեկ ուրիշ ցավոտ հարց՝ հայ-կական արտագաղթ՝ «ապրելու», «լավ ապրելու», «ավելի լավ ապրելու» «միակ» նպատակով: Փոքրիկ թաղը մեծ քաղաքի կո-լորիտային երանգներով ու կեր-պարներով, և, որ կարևորներից մեկն է, դիմելով շիրակյան քաղո-րալուր, համահունչ ու ներդաշ-նակ խոսվածքին. ահա այդ նույն խոսվածքի և նուրբ հումորի միա-ձուլվել է ապահովում պատումի կշռույթը. հեղինակին հաջողվում է ստանալ անհրաժեշտ «կտավ» /«Էս ինչ եղավ»/: Ցավի արտա-հայտումը ծիծաղի միջոցով, կամ, ինչպես ասում են, ծիծաղ՝ արցունքների միջոց. «Մենք օր կապրիմք, գիտեք՝ ըդիկ ապրել է՞. ըշտը անոթախեղդ կապրինք», - ցավը թեթևացնում է հերոսներից մեկը: Թվում է սա իրականության հետ ոչ մի առնչություն չունեցող, պարզապես երևակայական-վե-րացական մի պատում է, սակայն իրականում սա հենց հայ իրա-կանությունն է՝ գրողի և մեզանից յուրաքանչյուրի շրջապատում. չէ՞ որ սեփական հող ու ջրին ամենից ամուր կպածն անգամ, ցավոք, թողնում, հեռանում է: «Էս երկիր» չըսես, էս երգերին մեր չըբրձես, «Էս երկիր» չկա, մեր երգերն է, կհասկանա՞ք, մերը, ըշ-տը «Էս երկիր» կըսենք ու հեշտ ու հանգիստ ո՞ւր կերթանք, ընչի՞ կերթանք, կըռնա՞ք ընծի ըսեք: Ի՞նչ է թո՞ւրքն է ընկել հետևե-րիցս: Ըսեք, դե ըսեք...»,-ցավոք, արդիական է այսօր էլ: Ի՞նչու:

Եվ իհարկե նուվելային ավարտը գործերի՝ խոսում, ասելիքով հարուստ, հույզերի ու զգացողությունների առումով՝ ճշմարտացի: «Տերտեր էլ բերե-ցին, կարգ կարդաց, հավիտե-նական դռներ բացելու աղոթքը կարդաց, դե՛, մարդիկ էլ կեսը հասկացան, կեսը չլսեցին, բայց վերջում խաչ հանեցին իրենց երեսներին, օղորմի մրմնջա-ցին...» կամ «Ա՛յ մարդ, քաղըք-ցիք բիտուում է քաղ-բազ կռչիկ կհագնի՞ն, թե՛ ընթաց է մաշված, օր կամընչե՞ն բերեն փինելու...»: Եվ ճակատագրեր՝ գուցե հայի և մարդկային պարզապես՝ համա-մարդկային տեսանկյունից՝ կրկին հոգեբանորեն քննված, մարդկայ-նորեն հասկանալի՝ առանց վե-րնագրային-անվանական տարան-ջատումների՝ ամբողջ ժողովա-ծուն, որովհետև իսկապես գիրքն ամբողջական է՝ կյանքը՝ բոլոր կողմերից, երևել, այսօր, վա-ղը... Մարդկային ճակատագրե-ր, հույզեր, զգացումները՝ ու զգացողություններ՝ տրամաբա-նորեն, հոգեբանորեն, փիլիսո-փայորեն և իհարկե կերպարների ընտրության առումով՝ ճշմարիտ, իրական, ընդունելի:

Կարոտի, վերնուշի, լուսա-վոր մանկության և ի վերջո, ողբերգության, հակասական զգացողությունների մի խառ-նուրդ է «Չլե գնդակը» պատմված-

քը: Իսկ մեծ հաշվով՝ հիմնավորը մանկական ու պատանեկան խա-ղերի՝ հիշողությամբ վերականգ-նումից մինչև մարդկային՝ հետ-պատերազմական խեղճություն ու մինչև հոգեբանական և ֆիզի-կական պայքարի անկարողու-թյուն՝ պայմանավորված առանց այն էլ չունեցածից ստացած ունե-ցածը պահպանելու անմնացորդ ճիգերով, ինչը վերածվում է ման-կան կյանք՝ հանուն անհմարիտով ունեցածի՝ վախճանի:

Հետաքրքիր է անգամ ող-բերական իրադարձությունները պատմելու թափն ու թեթևաթ-յունը: Սա ևս ինքնօրինակ ոճի և մտածողության արգասիք է: Մարդկային ճակատագրերի փոք-րիկ պատում է «Բիճ Արսենը» գործը: Գրողը հյուսում իր բաժին՝ հերոսի բաժին տաք հեքիաթը. կտրվում են մի պահ հեքիաթն ու իրականությունը, հետո պարզ-վում է՝ սրանք երբևէ միասին չեն էլ եղել և ոչ էլ առանձին. Արսենի կյանքը հեքիաթ է, հեքիաթը՝ իրա-կանությունից պակաս մի փերթ, որ մնում է այնքան հաստատուն, թվում է՝ հենց կողքիդ են հերոսը, հերոսուհին, երազը, հեքիաթն ու այս ամենը համակարգող-հյուսո-ղը: Եվ կրկին կոլորիտային միջա-վայրին հատուկ խոսվածքի տե-ղին գործածությամբ, մարդկային անչափ հավաստի, արդիական բոլոր ժամանակների համար. չէ՞ որ պարզ մարդկային հարա-բերությունների մասին է խոսում գրողը:

Եվ մի ամբողջ երկար ու ձիգ կյանքի պատմություն, ասես կենսագրության մեծ երկարող՝ ծնվող-մեծացող և հուշերի մեծ ու փոքր պատառիկներ, որոնք հա-տիկ առ հատիկ, առանց ներքին մասնատվածության, գալիս են ամբողջացնելու պատմությունը: Իսկ ի՞նչ է այս. ինքնակենսագ-րություն, կենսագրություն՝ այլ ձեռքով գրված, թե՛ ընդամենը... Գուցե առաջին հայացքից մակե-րեսային դիտարկմամբ՝ մի Բողա-րի պատմություն, իսկ իրականում բազմաշերտ. մանկական ջերմ զգայություններից կյանքը հաս-նում է խորին փիլիսոփայական ըմբռնման՝ անտատան լարվա-ծությանը, լիարժեք և անսպասե-լի ավարտով:

Ժամանակի և իրականության մասին խոհերի ինքնատիպ խոսա-ցում է «Ո՛ւր ես, ճալա» պատմ-վածքը, որը հատված է համաձուլման վիպակից: Այսպիսին է Ս. Ղուկասյանի փոքրիկ ու ամփոփ ժողովածուի ընդհանուր բնութագիրը, ինչը մեկ անգամ ևս գալիս է ապացուցելու, թե «Ներկայացման» ինչպի-սի կառույց կարելի է ստեղծել՝ արարելու և հասնելու ցանկալի արդյունքին:

Իսկ ովքե՞ր են նրա հերոսնե-րը՝ սկսած մեր ժամանակներից մինչև մեկ և ավելի հարյուրամ-յակ ավելի առաջ հայը՝ պատմա-կան բախտ ու ճակատագրով և իր անհատական, անկրկնելի գոյու-թյամբ, կենցաղով, ապրելակեր-պով, վարքուբարքով: Գնահատա-կանը նրանց կամ, ավելի ճիշտ, հեղինակի, այս դեպքում նաև ռե-ժիսորի, անժխտելի և, անշուշտ, անկեղծ ու անմիջական ներկա-յությունը իրադարձությունների հոսքին նաև գեղարվեստորեն:

Կարինե ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ
Բան. գիտ.
թեկնածու, դոցենտ

ՍԻՐԱՆՈՒՅՇ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ

ԷՍ ԻՆՉ ԵՂԱՎ...

Գոհարի համար առավոտյան առաջին գործը սուրճ խմելն էր, հե-տո նոր՝ այն ամենը, ինչը համար-վում էր առօրյա հոգս: Սուրճը նրա ամենակարևոր մասն էր. չէ՞ որ այն լույս սուրճ խմել չէր:

Նա պետք է բաժակը խնամ-քով շուռ տար ափսեի մեջ, հե-տո անձեռոցիկը ծալեր, բաժա-կը դներ անձեռոցիկի վրա, որ լավ չորանար՝ սուրճի մրուրի մեջ պատկերները տեսանելի լի-նելու համար: Հետո գալիս էր ամենակարևոր մասը: Գոհարը ակնոցը դնում էր աչքերին ամեն անգամ հիշելով, որ նորը պետք է պատվիրել: «Լավ չի երևում» ասելով՝ բաժակը վերցնում էր ու սկսում այնտեղ փնտրել իր ուզած նորությունները:

-Իյա՛, էս ի՞նչ բան է: Էս ըն-չի՞ է ըսքան սև: Ամա՛ն, Կարոյիս բան եղած չեղի՞... Վա՛խ, վա՛խ, վա՛խ, ուրախանում է,-ըստեղ մե սիրուն վարդով կա, ըդիկ լավ խաբար է: Տա՛ Աստուծո՛ւր, ամենակարևոր է երեսը: Հետո Գոհարը շարունակում է «տընտըղել» բա-ժակը: Ուխա՛յ, սամալյուտ կերևա: Վաղո՛ւս բղրի գա: Քանի անգամ է, կգանգե, կըսե՛ բրի գամ: Հը-լը սպասե՛, էս երկու թռչունն ի՞նչ գուզեն: Լա՛վ լուր եք բերել, մեռ-ցի՛մ ձեզի, հաստատ Սարգսիսցս է: Հա՛, հա՛, ընիզ միշտ ինձի լավ խաբարներ կենե: Կըսե՛ մա՛ ջան, դու քեզի լավ նայե, չըհիվընդ-նաս, էս է, տունս սարքե՛մ, պըրծ-ինձ, գուքան թու ետևից, քեզի կտանան: Է՛, լավ, էս օր էրթամ Սարգսիս մոտ, մյուս էրեխեթս չե՛ն նեղվի, բըր աղջիկս՝ Աստղի-կը, ի՞նչըր կնեղվի: Ենցք էլ մե կողմից կկանգնե: Կրակն եմ ըն-կել. որի՞ մոտ էրթամ... էրթա՛մ... Հետո Գոհարն ամօգնական նայում է շուրջը: Լիքը կահկարա-սի է դրված, բայց տունը դատարկ է... Բաժակը ձեռքին, անգոր ձեռ-քերն ընկել են ծնկներին: Ո՞վ գիտե՛ ինչքան ժամանակ է անց-նում, ուշքի է գալիս, գավաթը բարձր, հորիզոնական պահում է աչքերի առջև, աղոթքի պես մի բան է մրմնջում, բուք մատով խփում է բաժակի հատակի սև մրուրին ու լարված, երկար նա-յում:

-Նպատակ էի դրել: Աստված ջան: Լո՛ւյս է, լո՛ւյս, մեռնե՛մ ձեր ջանին, լո՛ւյս է: Աստծու լո՛ւյսն էլ ձեզի հասնի, բալե՛ք ջան:

Եվ թաշկինակը համելով գոգ-նոցի գրպանից՝ սրբում է իրենց-ի-րենց գլորվող տաք արցունքները:

Թաղը կամաց-կամաց արթ-նանում է:

Մարդ էլ չի մնացել:
Ո՞ւր են գնում: Գնում են ու գնում: Սեփական, գեղեցիկ տնե-րը թողնում են տան մեծերին, իսկ եթե մեծեր չկան... Փակում են դռները ու գնում...

Ամենակենսուրախ, աշխույժ թաղերից մեկն է:

Է՛, ո՞ւր մնացին նրանք, ովքեր կյանք ու շունչ էին տալիս թաղին: Ժողովուրդն իր բնութագիրն ունի ամեն թաղի մասին: Սա քա-ղաքի հայտնի թաղերից է, քա-նի որ այստեղ բնակվում են շատ «հայտնի» դեմքեր: Զահելների համար թաղը պարծանք ունի: Հայտնի դեմքերից մեկը «խա-ռոշի» է: «Թաղին «կնայե»: Դե՛, տղերք են, բազար կերթան, օր-վա հաց կհայթայթեն, մարդ-մուրդ չի կըռնա իրանց խաթրին կռմի»։ Իսկ հիմա թաղը կարծես լռության մեջ է թաղվել: Գնացել են «հայտ-նի» և թե «անհայտ» դեմքերը: Մի տեսակ որբացել է թաղը:

-Էս տիկին Գոհարը ինչի՞ չերևաց,-հնամաշ պայուսակը ու-սը գցելով, ինքն իրեն խոսելով՝ աշխատանքի է գնում փինաչի վարպետ Համոն:

Մանկավարժ հարս կա թա-ղում, վարպետ Համոյին «հնա-կարկատ» է կոչում, բայց դա նրա սրտով չէ. «Չէ՛, հարս ջան, էս փինաչի են, թող փինաչի էլ մնա: Հնակարկատ օր ըսիմ, պաշտոնս բղրի բարձրուն», -ասել ու ծի-ծաղել էր՝ երկի մայլի հարսին չվի-րավորելու համար:

Հա՛, փինաչի Համոն գարմա-ցավ, որ տիկին Գոհարը չերևաց բակում: Ախր ամեն առավոտ ին-քը գործի է գնում, տիկին Գոհա-րը բակն է ջրըջկնում ու իր տված բարևին այնպես է պատասխա-նում, որ Համոն մոր կարոտն է առնում: «Այ բարի լո՛ւյս, Համո՛ ջան, Աստծու բարին, Աստված խեղ ու բարի մա քեզ, առողջ էղիր, էրեխոցդ գլխից՝ անպա-կաս»:

Համոն հեռանում էր տիկին Գոհարի տան մոտից, բայց դեռ աղոթք-բարի լույսը շարունակ-վում էր...

Թնդում է թաղը. տիկին Գոհա-րը... հանկարծամահ է եղել:

-Չի կըռնա էղնի...

-Էղ ընչի՞՞ հանկարծ որոշեց մեռնել...

-Քա երևի իրիկուն իրար հետ խորաթա կենեի՞նք՝ դուսը նստած, չի կըռնա էղնի: Քոռանամ էս, քո-ռանամ,-տանջվում է հարևանու-հի տիկին Սոֆիկը,-կարոտից մե-ռավ, ըբը ի՞նչ գիտեք, չորս էրե-խա ունե՞ն ու անտեր մնա էս գար ու զըմբ տան մեջ: Կմեռնի, ըբը ի՞նչ կեղնի: Մենք օր կապ-րինք, գիտեք՝ ըդիկ ապրել է՞. ըշ-տը անոթախեղդ կապրինք,-մոր-մոքուն-կսկծում է տիկին Սոֆիկը՝ իր դարդն էլ խառնելով տիկին Գոհարի դարդին: Թաղը իրար էր խառնել:

Հարևանները փորձեցին գտնել Գոհար մայրիկի չորս երեխաներից գոնե մեկի հասցեն, բայց... ապարդյուն: Հատուկե՛նտ հարազատները նույնպես չկա-րողացան օգնել այդ հարցում, և երեք օր հետո որոշեցին հողին հանձնել Գոհար մայրիկին:

Հուղարկավորությունը նոր խնդիրներ առաջ բերեց: Տղա-մարդիկ քիչ էին, շատերն էլ՝ ծե-րունիներ ու երեխաներ:

- Այ հողը մեր գլխին. նոր կտեսնին, օր չորսբուրս տղա-մարդ չի մնացել,-մղկտում էր տի-կին Սոֆիկը:

-Տղամարդն ի՞նչ գործ ունի մեզի հետ: Խեղճերը ճար չունեին ընտանիք պահելու, ըստը գլուխներն առել, կորել են, փախել են մեզմից, քաղքից, ևս կյանքից:

Բայց ճարը գտնվեց. քաղցիցները իրենց բարեկամներին կանչեցին, Գոհար մայրիկին առողջ-փառառ տարան հանգստարան: Տերտեր էլ բերեցին, կարգ կարողաց, հավիտենական դռները բացելու աղոթքը կարողաց, դե՛, մարդիկ էլ կետ հասկացան, կեսը չլսեցին, բայց վերջում խաչ հանեցին իրենց երեսներին, օղորմի մըմնջացին... Իսկ երբ դուրսկա-հարները զլեցին «Աս-մութ անպերը», մի հեկեկոց դրին, որ տղամարդիկ անգամ չդիմացան. քաղ-կինակները տարան աչքերին՝ հոսող վարար արցունքները սրբելու: Ամեն մեկը իր վշտի ծովն էր ընկել...

Չունարկավորության դեկավարը փինաչի Չամոն էր: Չեռքով նշան արեց, որ կանայք հեռանան, իսկ տղամարդիկ՝ անծանոթ տղամարդիկ, չորս զավակ ծնած-մեծացրած Գոհար մայրիկին քահանայի մեռելոց երգի տակ ճանապարհեցին դեպի հավերժություն...

Փինաչի Չամոն շատ փափուկ սիրտ ունի. էլ Գոհար մայրիկի տան մոտով չի գնում: Ուրիշ, ավելի երկար ճանապարհով է

դուրս գալիս թաղից: Դեռվից, մի տեսակ ինքն իրենից թաքուն նա-յում է նրա տան կողմը՝ հուսալով, որ զավակներից զոնե մեկնունե-կը կարող է «երագ-մերագ» տես-սած եղնի, ու սիրտը թելադրե, գա մորը տեսնելու:

«Ե՛հ, եզուց ես օր մեռնիմ, տղես կըռնա՞՞ հոլանդիաներից գա, հաս-նի դիակիս»,-ծանր մտքերով տար-ված Չամոն գնում էր աշխատանք-քի: Չասավ կենտրոնական հրա-պարակ: Մի պահ կանգ առավ կի-սաքանդ եկեղեցու դիմաց: «Աստ-ված ջան, մե բանըմ կրհասկընամ, օր մինչև քու տունը չչինվի, մեր վերջին դոմիկը չի հանվի քաղքեն, Աստծու բարև տվող էլ չմնաց. քա-ղաքը դարդըկվել է»:

Չասնելով իր բուռկային Չա-մոն բաց արեց դուռը, կանգնեց դրսում, հանեց ծխախոտատու-փը, վառեց մի ծխախոտ: «Ծխեմք, մոր անցնիմք գործի»:

Օրը կիսվում էր, բայց փինա-չի Չամոյին գործ բերող չկար: Չմամաշ պայուսակից հանեց կնոջ խնամքով փաթաթած սրբի-չը, փռեց հնակարակտի սեղա-մին, դասավորեց նախաճաշիկը՝ հաց, պանիր, իրենց բոստանի թարմ կանաչին, նայե՛ց, նայե՛ց՝ չտեսնող աչքերով և ձեռք չտվեց ուտելիքին: «Ա՛յ մարդ, քաղքը-ցիք բիտուուն թափ-թագա կոչիկ

կիսգնի՞ն, թե՞ էնքան է մաշված, օր կամընչե՛ն բերեն փինելու...»:

Ժամը յոթին մոտ Չամոն փա-կեց բուրդակ, վերցրեց պայու-սակը, որի մեջ չկերած նախա-ճաշն էր, և, աշխատանքային օրն ավարտված համարելով, ուղղ-վեց դեպի տուն: Անձրև էր մա-ղում, թեթև, խոշոր անձրև, և նա, վայելելով մաքուր օդը, դանդաղ, հայացքը դեսուղեն ուղղելով հա-սավ թաղ: Տեսավ, որ հարևան Ռաֆիկենց դռանը երկու մեծ բեռ-նատար մեքենա էր կանգնած: Մի քանի տղաներ (իրենց թաղից չէին. թե չէ կճանաչեք) աշխուժո-րեն բերում էին իրերը, տեղավո-րում թափքին ու արագ մտնում տուն՝ հաջորդը բերելու: Տանտե-րերը չէին երևում:

Չամոն հոգոց քաշեց, հենվեց մոտակա տան պատին, ու մտքե-րը տարան նրան:

Թաղի ամենալավ ընտանիք-ներից մեկն էր Ռաֆոյի ընտա-նիքը: Չամեստ, աշխատասեր, լավ հարևան: Գլուխները կախ-ապրում էին, ոչ մեկի մտքով չէր անցնում, որ Ռաֆիկն էլ կարող էր հեռանալ քաղաքից: Երեկուները հաճախ էին նստում հենց այս պա-տի տակ դրված փայտե իշատո-նուկներին, խոսում էին, քննար-կում, քննադատում, տխրում, որ կյանքը էսպես փոխվեց, որ երկի-

րը ձեռքից գնում է, որ ամեն ինչ գլխի վրա է շուռ եկել... Չամոն բոլորի հետ համաձայն էր. գլու-խը տմբոմբացնում էր ու լսում: Չէր խոսում նաև Ռաֆիկը: Չեռ-քի թագբեղը խաղացնում էր մեկ հանգիստ, մեկ արագ-արագ և այսպես մասնակցում գրույցին:

Ռաֆիկի ընտանիքը ապրում էր չափի մեջ: Նրա ավագ որդին՝ Անդրանիկը, բժիշկ է, ապրում է Մոսկվայում: Չէ, նա նոր չէ, որ գնացել է: Ավարտեց Մոսկվա-յում, սովետի օրոք, աշխատել էր, ու պահել էին նրան որպես լավ բժշկի, չէ՛, նրա՛ Մոսկվայում ապրելը փախուստ չէր: Չայաս-տանի ծանր հիվանդները գնում էին Անդրանիկ Ռաֆայելովիչի մոտ, բուժվում, և ամեն տարի, երբ որոշում էր վերադառնալ, Չա-յաստանի հիվանդները «կապում էին նրա ոտքերը»:

Մտքերը թռան ոչ հեռու անց-յալ: Թաղի մեծերը, նստած այս նույն իշատոնուկին, մորից խո-սում էին, դժգոհում, ու մեկը հան-կարծ բորբոքված գոռաց. «Այ մարդ, էս կյանք չէ, օր մենք կա-րինք, գործ չկա, ապրուստ չկա, են էս երկրի մեքը...»:

Ու Ռաֆիկ մի ասա, մի առյուծ ասա: Լուռ, զուսպ Ռաֆիկը վեր թռավ ու գոռաց. «Էս երկիր» չը-սեք, էս երգըրին մեր չըրոֆեք,

«Էս երկիր» չկա, մեր երգըրն է, կիսակընա՞ք, մերը, ըստը «Էս երկիր» կըսենք ու հեշտ ու հան-գիստ ո՞ւր կերթանք, ընչի՞՞ կեր-թանք, կըռնա՞ք ընձի րսեք: Ի՞նչ է՞ թո՞ւրքն է ընկել հետևներիցս: Ըսեք, դե րսեք...»:

Չամոն պարզ հիշում էր այդ օրն ու տխրեց. գլուխն առավ ուսերի մեջ, փոքրացավ, աչքե-րը փակեց ու սկսեց այլևս ուրիշ մտքերի հետևից վազել: Ու երկի այդպես էլ պատին հենված մնար փինաչի Չամոն, եթե Ռաֆիկենց բակից չլսվեր նրա ձայնը.

-Շուտ-շուտ երեք. լույսով դուրս գանք քաղքեն:

Բեռնատարները շարժվեցին: Ռաֆիկը դուրս եկավ, մի վեր-ջին հայացք գցեց տանը, փակեց երկաթյա դարպասը ու հանկարծ հետևից լսեց թռնակի ձայնը.

-Պապ, պապի՛կ: Ռաֆիկը հարցանական նայեց նրան: Լարվածությունից երեխան թրթռում էր.

-Պապի՛կ, բաց արա դուռը... Ծաղիկները չեն ջրել...

Սև ամպերը մեկից որոտացին. անհանդուրժարձաբ թափվող կար-կուտն ասես թալում էր Ռաֆիկի դարպասը, համառորեն կարկտա-հարում երկաթյա դուռն ու ռիթմիկ գոռում.

-Բացեք, բացեք, բացեք...

ՊԱՐԱԴՈՔՍԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԻ «ՊԱՐԱԴՈՔՍԸ»

Երբ ապրում են մի քաղա-քում, որտեղ ամեն ինչ թվում է պարադոքսային, անհնար է դրա հանդեպ անտարբեր վերաբեր-մունք ցուցաբերել: Իսկ երբ մի քանի անհատ միավորվում են մեկ գաղափարի շուրջ, այդ պա-րադոքսում ծնունդ է առնում «Պա-րադոքս»-ը՝ «Արտյաք Գյունրի» մշակութային կազմակերպության կողմից իրականացված «Պա-րադոքս» նախագիծը: «Արտ-լաք Գյունրին» մի քանի ուսանող արվեստագետների միավորում է Գյունրի քաղաքում, որը, կազմա-վորվելով 2022 թ.-ի հոկտեմբե-րից, մեկ տարի շարունակ «Պա-րադոքս» նախագծի շրջանակ-ներում ակտիվ գործունեություն է ծավալել Գյունրիում ժամանա-կակից արվեստի զարգացման ու տարածման համար: Այս նախագ-ծի ընթացքում ԶԳՊ Գյունրու մասնաճյուղում պարբերաբար կազմակերպվել են ժամանակա-կից արվեստի աշխատարաններ, դասախոսություններ, ցուցահան-դեսներ ու հանրային միջոցա-ռումներ: Դասախոսություններով հանդես են եկել Վագոն Պահլա-վունի Թադևոսյանը, Ալեքսեյ Մա-նուկյանը, Գոհար Սմոյանը, Գա-գիկ Ղազարեն, Արման Գրիգորյա-նը, Աղասի Թադևոսյանը և այլք: Տեղի ունեցավ շատ հետաքրքիր կապ ակադեմիայի ու ժամանա-կակից արվեստի խմբի՝ «Արտ-լաք Գյունրիի» միջև: Գրավորյալ սեմինարավարները, աշխատա-

րանների մասնակից արվեստա-գետները, տեսաբանները, ինչ-պես նաև մասնակից արվեստա-գետները, ևս մեկ անգամ ռեա-լիզացրին իրենց տեսական և գործնական գաղափարները: Ե՛վ դասախոսություններն էր աշխա-տարանները, և՛ միջոցառումները՝ նպաստեցին ու արդյունա-վետ եղան ուսանողների բազմա-մեղիկ մտածողության համար: Դրա շնորհիվ, յուրաքանչյուր դասախոսությունից ոգեշնչված, մասնակիցներն սկսեցին աշխա-տել տվյալ միջոցներով: Տարած-վեցին ու հանրայնացվեցին ժա-մանակակից արվեստի միջոցնե-րը, օրինակ՝ լուսանկարչություն, վիդեոարտ, սփրիտ արտ, կոլաժ, փերֆորմանս արտ օբյեկտներ և այլն: Այսպիսով՝ յուրաքանչ-յուր դասախոսություն ունեցավ իր գաղափարային հանգուցա-լուծումը՝ ի դեմս ցուցահանդես-ներում օգտագործած միջոցնե-րի: Մյուս կողմից՝ բանախոսները դասախոսություններ ունենալով երիտասարդ ուսանողների հա-մար, ևս մեկ անգամ բարձրա-ձայնեցին իրենց մտքերն ու ներ-կայացրին իրենց աշխատանքը, փորձի փոխանակում ունեցան սկսնակ արվեստագետների հետ: Տեղի ունեցան քննարկումներ, մտքերի փոխանակում: Շեշ-տադրվել է Գյունրու ռեսուրսների օգտագործումը նաև տեսական առումով, ժամանակակից արվես-տի մասին խոսույթներ ու քննար-

կումներ իրականացնելով:

Նախագծի ամենակարևոր ձեռքբերումը նախևառաջ երիտասարդ արվեստագետնե-րի ու թիմի մասնակիցների հա-մար նորարարական ու փորձա-արարական հարթակ ստեղծելն ու ժամանակակից արվեստի մտա-ծողությամբ վարակելն էր: Քա-նի որ խմբի անդամները բոլորը երիտասարդներ են, ուսանողներ, նրանց համար շատ լավ հարթակ էր մասնագիտական որակների բարելավման, նոր գիտելիքների ու փորձառություն ձեռքբերման ու կատարելագործման համար: Եթե մինչ այս ուսանողները ժա-մանակակից արվեստի մասին ունեին զուտ տեսական գիտելիք-ներ, ապա ամձամբ առերեսվեցին ժամանակակից արվեստի հետ ու սկսեցին աշխատել ժամանակա-կից միջոցներով: Սկսնակ արվես-տագետներն ու ուսանողները հնարավորություն ունեցան իրենց արվեստային գաղափարներն իրականացնելու, ազատ արտա-հայտվելու, նոր տեխնիկաներ կիրառելու և ընդլայնելու մտաճե-րիզը: Երկարատև աշխատանք-քը խմբի անդամներին հնարա-վորություն տվեց պարբերաբար մտորելու համայնքում գոյութ-յուն ունեցող մշակութային բա-ցերի մասին: Նրանց համար սա եզակի հնարավորություն էր ակադեմիական սահմաններից դուրս ստեղծագործելու և նախա-ձեռնող կողմ լինելու: Ուսանող արվեստագետները կարողացան անհատական ցուցահանդեսնե-րով հանդես գալ: «Պարադոքս» նախագծի շրջանակներում Գյուն-րու տարբեր վայրերում միջոցա-ռումներ իրականացնելով՝ հա-սարակությունը ևս որոշակիոր-են առերեսվեց ժամանակակից արվեստի հետ, ինտերակտիվ ցուցադրություններով անգամ մասնակից դարձավ դրանց: Նա-խագիծը նպաստեց նաև համայն-քում դրա քիչ թե շատ տարած-մանն ու պրոպագանդմանը: Այս-պես՝ «Արի նկարենք» լոկալ նա-խագծի շրջանակներում արվես-տագետ Լիլիա Տոնոյանի շնոր-

հիվ կազմակերպվեց նախ սթրիտ արտի մերաբերող աշխատա-րան: Տեղի ունեցավ համագոր-ծակցություն «Գյունրի սթրիտ արտ» արվեստային խմբի հետ: Դրանից հետո քաղաքում տար-բեր անկյուններում ու փողոցնե-րում, սթրիտ արտի տեխնիկանե-րով ու միջոցներով /տրաֆարե-տային տեխնիկայով/ գրվեց «Արի նկարենք» իրավորող, իրագեկող կարգախոսը: Ակցիան կանչ էր, կորդոր գալու ու միանալու նա-խագծին միասին նկարելու և քա-ղաքային արվեստ ստեղծելու: Սրան հաջորդեց Գյունրու Շիրա-կացի փողոցի վերջամասում կի-սավեր շինության պատին մեծա-ծավալ սթրիտ արտի ստեղծումը: Ընթացքում, բացի մասնակից-ներից, հնարավորություն ունեց-ր մասնակցելու ցանկացած մարդ: Նախագիծը ինտերակտիվ էր ու ազատ: Նույն տարածքում իրա-կանացվեց նաև երկրորդ սթրիտ արտը: Փորձ արվեց տարածքը դարձնել քաղաքային արվես-տի ու ազատ ստեղծագործման գոտի: Անդամներից մեկի՝ Քրիս-տինե Սարգսյանի կողմից իրա-կանացված «Մտա-պատկերներ» անհատական նախագծում ներ-կայացված կոլաժներում շոշափ-վեց համայնքի համար ակտուալ ու գրեթե անլուծելի մի խնդիր՝ թափառող շներին հարցը: Ի դեպ, այստեղ ոչ թե կենցաղային մա-կարդակի գործեր էին, այլ էսթե-տիկ վերաբերմունք կենցաղա-յին խնդրի վերաբերյալ: Ցուցադ-րությունից բացի, Քրիստինեի կատարած կոլաժների հիման վրա ստեղծվել էին կադրեր /սթիկներ/, որոնք տարածվե-ցին ամբողջ քաղաքում: Լքված ու մոռացված տարածքների հետ աշխատելու ընթացքում ներկ-վեց ու վերականգնվեց քաղա-քում արդեն մոռացված, խորի-րդային Սիրիայան համատեքս-տում տեղադրված, այնուհետև ապակոնտեքստայնացված հու-շակոթողը՝ Տերյան փողոցի վերջ-նամասում նախկին Սառնարանի գործարանի մոտ: Քաղաքի այն հատվածը, որտեղ գտնվում է հու-

շակոթողը, ամենաբանուկ վայրե-րից է, սակայն անտեսված էր մինչ այդ: Ներկելուց ու վերականգնե-լուց հետո համաքաղաքացիների ուշադրությունը կրկին սևեռվեց տվյալ տարածքի ու հուշակոթո-ղի վրա: Բարձրացվեց նաև պահ-պանության ու խնամքի հարցը: Խմբի անդամ Մելինե Գալստյա-նի «IlluminateX» անհատական ցուցադրության ժամանակ օգ-տագործվեցին ժամանակակից տեխնիկաներ, որոնք դեռ չէին կիրառվել Գյունրիում: Նման մո-տեցում կամ փորձառություն չի եղել անգամ Չայաստանի ժամա-նակակից արվեստի համատեքս-տում: Գյունրու տեսարանները ներկայացնող լուսանկարներում, հանդիսատես այցելուն հնարա-վարություն ունեց միջամտութ-յուններ կատարելու, հենց նկար-ների վրա նկարելու ֆոսֆորային ներկերով փոխելով իրականութ-յան պատկերները: Իոնային լույ-սերի ներքո միանգամայն փոխ-վում էր ստացված պատկերն ու լուսանկարների, քաղաքային տեսարանների պատկերները: Սա իր բնույթով ինտերակտիվ ցուցադրություն էր, հանդիսա-տեսի անմիջական մասնակցութ-յամբ ու ներգրավվածությամբ: «Ձուգահեռներ» ցուցահանդեսի ժամանակ Չասմիկ Թադևոսյանը իրականացրեց մի փերֆորմանս, որին մասնակից դարձան ներկա-ները: Չենց հանդիսատեսի մի-ջոցով ու միջնորդությամբ էր, որ կյանքի կոչվեց փերֆորմանսը: Իսկ արդեն նախագծի ընթացքում հետաքրքրություն ցուցաբերած ու հրավիրված արվեստագետ ու սանողներ Սամվել Վարդանյանն ու Մուրադ Մուրադյանը Գյուն-րու գեղարվեստի ակադեմիայի բակում, որը վերջին մի քանի տարիներին ոչ թե փակ բուխա-կան տարածք է, այլ հանրային վայր, տեղադրեցին «Ժամանակ» արվեստային օբյեկտը: Այն ևս պահանջում է հանդիսատեսի ներկայություն ու փոխլրացում:

Հարություն ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԻՆՁ Ո՞ՒՄ ԵՍ ԹՈՂՆՈՒՄ

Հեռանում է նավը ափերից իմ սրտի, Փոքրանում է նրա առաջատար ձերմակ, Ու ճայերն են փարվում ալիքներին ծովի, Ես մեծակ են ավիճում ու գլխահան...

ՔԱՄԻՆ ԱՆՍՈՒ ՏԱՐԵԼ Է

Սերս փնտրել են հեռվում՝ Պարզ երկնքում կապուտակ, Այնինչ կողքին է շրջել՝ Թաքնված հենց կրծքիս տակ: Սերս կպել է ծաղկին, Երբ եկել է վառ գարուն, Սերս սրտիս է բացվել՝

ՀՈՒՇԵՐԻՍ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

Հուշերս, հրեշտակի թևեր առած, Դիրքավորվել են հոգուս խրամատում, Մեկ արտասվում են, մեկ պարզալիս, Սիրտս ճմլվում է, բորբոքվում:

Գիշերով են վերադարձել հուշերս՝ Խառնված աստղերի շողերին, Փոխվում են իմաստը բառերիս, Հայտնվում՝ երգերիս տողերին:

Բազմել են սառած կոպերիս, Ուզում են՝ աչքերս կուրման, Խառնվում արցունքիս կաթիլին Ու ստիպում, որ այն հորդանա:

ԱՇՈՒՆԸ ՄԻ՛ ՍԻՐԻՐ

Մի՛ խոսիր ինձ հետ աշնան շուրթերով, Աշնան շուրթերը լուռ են, ամոթխած, Մի՛ լցրու հոգիդ աշնան գույներով Պաղ երանգներով մշուշից խամրած:

Միշտ հեռու մնա չոր տերևներից, Նրանց ծածկոցով դու չես ցերմանա, Պաղ քամին մի օր քշի, կտանի, Փարթան խաշամից ոչինչ չի մնա:

Հանկարծակի է աշունը մեռնում՝ Հոգեվարքի պաղ ամպրոպից վերջին, Աշխատիր այրվել հզոր կայծակից, Շանթ ու որոտից գարնան առաջին:

Մի՛ խաբվիր աշնան արևով դալուկ, Չես ուզում աշնան անձրևով թրջվես, Գարնան պես մնա՛ միշտ մաքուր ու կույս, Դու կույս մնալուց երբեք չամաչես:

Գարնանն են ծնվել, միշտ գարուն սիրիր, Մնա՛ գարնան պես փարթած ու կամայ, Կոկոն ծաղկի պես բա՛ց ալ շուրթերդ, Ժպտա՛ ու դարձիր դու հանրաճանաչ:

ԴՈՒ ԵՍ ԿՈՂՔԻՍ

Այսօր լուսինը ինձ հյուր է եկել՝ Թողել աստղերին իր թափառական, Մթազնած հոգուս նա լույս է բերել, Հեքիաթ է պատմում տիեզերական:

Գիշերն այնպես լույս ու տաք է այսօր, Որ թիթեռները ճախրում են անհոգ, Որ ծաղիկները թերթիկներով բաց Ձրուցում են ու տալիս իրար գովք:

Այնպես անհոգ ու հանգիստ են այսօր, Զանգի դու ես լուռ իմ կողքին նստած, Երկինք ու աստղեր նախանձում են մեզ, Դու իմ թիթեռնիկ, ծաղիկ իմ բացված:

Առուն էլ ուրախ մի երգ է երգում՝ Խառնած քրքիջը մեր լուռ գրույցին, Լուսինը խոնարհ, լուսինը անքուն՝ Աջը տնկել է արևածագին:

ՄԻ ԿՈՐ ՈՒՌԵՆԻ, ՄԻ ՎԱՋՈՂ ԱՌՈՒ

Ուռին վարսերով շոյում է առվին, Առուն ծիծաղից քրքիջ է հանում, Կանաչ վարսերից արցունքն ուռնում: Անձրևի մման առվին է կաթում: Ուռին պատմում է կյանքից հոգսաշատ,

Աղմկոտ առուն ոչինչ չի լսում, Արցունքն անձրևոտ իջնում է կաթ-կաթ, Առուն սրընթաց հեռուն է տաճուն:

Ափեզրի կամայ այս ծառաշարում Միայն ուռին է կորացած մեջքով, Իր թաց վարսերով շոյում է առվին, Առուն քրքում, փախչում հեզանքով...

Առուն իր ցավը ծովին է տանում՝ Խառնած դարդերին լացող ուռնում, Անձրևն արցունքոտ կաթում է, կաթում... Մի կոր ուռնի, մի վագող առու:

Առուն իր ցավը ծովին է տանում՝ Խառնած դարդերին լացող ուռնում, Անձրևն արցունքոտ կաթում է, կաթում... Մի կոր ուռնի, մի վագող առու:

ԱՎԱՆՈՒՄ ԲԵԿՈՐ ԿԱ ՌԻ ՄԱՀ

Մի լույս է շողում, Ոռնում է ակամբ՝ Երկնքում կորչում մի պահ, Կուրծքը պողպատ է, Անաստված է, անխիղճ, Կա՛ն չարք է, կա՛ն էլ սատանա: Դժոխքում է ծնվել, Մնվում է արյամբ, Չես սպասում՝ որտեղից կգա, Արծվի պես արագ է, Գիշատիչ վագրի պես ազահ: Երբ հասնում է հողին Քացվում է ակամբ: Թերթերը սուր են, երկաթյա, Ականջ սիրում է Հերոսներ ու արյուն, Ականջում բեկոր կա ու մահ:

ՄԻ ԺԱՄ ՇՈՒՏ, ՄԻ ԺԱՄ ՈՒՇ

Ես համոզվել եմ պայծառ արևին Ու օգնել, որ շուտ սարը բարձրանա,

Դեռ մի ժամ էլ կա աքլորականջին. Թող մի ժամ առաջ օրը լուսանա:

Շուրթս ժամ առաջ հավի թո շուրթին, Կուզեմ ժամ առաջ ժպիտդ տեսնել, Կուզեմ գուրգուրես իմ պոկած վարդին Ու թո տաք շուրթից իմ երզը լսել:

Վայրկյանը այսօր թող դառնա տարի, Որ լիակատար մենք սիրենք իրար, Մեր սիրով գերված օրը երկարի, Ոչ թե մի կարճ պահ, այլ ամբողջ մի դար:

Մեր բախտից օրը մի ժամ շուտ բացվեց, Թող մայրամուտն էլ մի ժամ ուշանա, Ես պինդ կբռնեմ արևի թևից, Որ հոդանից նա հեռու մնա:

ՆՎԵՐ ԵՐԿՆՔԻՑ

Քո վառ սիրուց խելագարված Բարձրացել են ամպերն ի վեր, Աստղիկները հյուսել իրար Ու բերում են ես քեզ նվեր:

Աստղիկները գողացել են Են խեղճ լուսնին թողել մեծակ, Աստղիկները իմ գողացած Բերում են ես քեզ հիշատակ:

Աստղալույսը սեղմած կրծքիս, Շուրթիս՝ երզը իմ հորինած, Շամփիս հազար շանթ ու որոտ Ուղեկցում են ինձ գրկաբաց:

Արևի տաք շողերի հետ Ալանում են երկնքից ցած, Դու ապշել ես իմ սխրանքից, Երջանիկ ես ու գարնացած:

Խեղճ լուսինը ողջ երկնքով Կորած աստղերն է իր փնտրում, Դու աստղագարդ ոտից գլուխ՝ Լուռ ննջել ես իմ տաք գրկում:

Հայկ ՄԻՐՈՒՆՅԱՆ

ԱԵՆՏԻՄԵՆՏԱԼ ՄՊԱՍՈՒՄ

Առանց քեզ, թո պատրանքի, Քայլիդ բերած քնքուշ հովի Օրը օր չէ, ժամը ժամ չէ՝ Արտաշունն է, ակնթարթ է բեկումի, Մագ-մորուքի աճ է հիմար, Ուրիշ ոչինչ, ուրիշ ոչինչ... Երբ դու չկաս՝ վերս վար է, Աջս ձախ է, Աշխարհն է խորթ Սրտապատառ գլուխկոնծի... Երբ դու չկաս՝ Միտքս շփոթ բաբելական, Սիրտս ջրի դանդաղձ կաթ՝ Հուզական անոթներովս մեկ Նյարդենյա՛րդ, նյարդենյա՛րդ... Երբ դու չկաս ու առանց քեզ, Ես՝ մատնված մի դատապարտ, Ես՝ վճռաբեկ ու գլխահակ՝ Քայլերիդ մեծահատ փամփուշտներից Գնդակահա՛ր, գնդակահա՛ր...

Դեղին փրփուրը հոգնած մոգերի ցող: Քեզ այս աշխարհում կա մեկը սպասող: Շոգ-շոգիացող արահետը այս Ինձ տանում է, իսկ քեզ չի բերում ավաղ:

Ինձ տանում է, իսկ քեզ չի բերում ավաղ: Հուլիսը թույն է ու հազ, արյուն ու աղ: Վերևից մոգերը փրփուր են ցողում՝ Լավ է, երբ աշխարհում կա մեկը սպասող:

Ամեն ինչ սինթեզ է ու շարժում է դախ, Թե գնաս պիտի՝ ուղիդ անխափան... Լավ է, երբ աշխարհում կա մեկը սպասող, Լավ է, երբ ունես կորցնելու մի բան:

Կապույտ գիշերի թովչանքից էլ վառ Դարձյալ կաթնով թո երեսն են հիշում՝ Քո կրակե գետ վարսերը վարար, Քո ժպիտը խնդության հաշիշուն:

Ես քեզ չեմ տեսել արդեն քանի դար, Եվ չի լինում բրդեղ բեռը կյանքի-Կապույտ գիշերի թովչանքից էլ վառ

Քո հուշը ինձ տանում է զանցանքի: Ես քեզ չեմ տեսել արդեն քանի դար: Եվ միայն հուշով սիրտս ո՞նց ապրի՝ Կապույտ գիշերի թովչանքից էլ վառ Քո գալն են ուզում, Սիճոնյան Արփի:

Սա իմ կյանքն է: Այս գիշերը, այս ցերեկը, Այս հևոցը վազքից առաջ ու հետո, Սանդուղքին մոտենալիս ու հետո, Պարկը վերցնելիս ու հետո, Մրգոլին խմելիս ու հետո: Հենց սա է, որ կա:

Մյս ուզելու և չանելու, Չանելու և ուզելու, Անելու և գոջալու, Ձոջալով կրկնելու Սուրբ դաշնությունը: Ես եմ՝ իմ կյանքն է. Կաթսան, ուր թշնում են Աղջիկները՝ միշտ խոստացող, Ընկերները՝ մերող-լռող, Հարազատները՝ դարձած խոժոռ նվազախումբ, Անծանոթները՝ վարքիս խոտոր պլշած, Եվ ես՝ Հայացքումս բարի թեն, Որ պարզումս անցնող օրվան, Եվ մի չգիտես թե ինչ անվերծանելի խճճանքի, որ կյանք է կոչվում,

Որից ունեն և ես: Սա իմ կյանքն է: Այս կաթսան, ուր անզուսպ խիճողով Տապակվում ենք Ես և հոգսը, ես և սերը, Ես և ամենայն ինչ՝ Օր օրի ահագնացող Լեղակի անտակ ջրերի հետ Անդրդվելիորեն համերաշխ: Սա իմ կյանքն է:

Աշունը էլ ոսկի չէ, հոգիս, Ներժ է, լատուն է կամ էլ պղիճճ-Մի շարքաթ սուտ է խեղդում բկիս, Սակայն դու... դու սպասում ես ինձ:

Օրերն են դողում այս պաղ օդում, Իջնում են հուշիկ, տերևի պես... Տես, շունը դեռ շանն է կարոտում-«Սիրունս, ինձ վաղն էլ կսպասես»:

Ես քեզ սիրում եմ, ինչպես թերթ-վող Իմ ժապավենն եմ սիրում կյանքի-Տես, այս աշնան օրերը հերթով Դառնում են հուշ ու ծորում հանգիստ:

Սիրունս, սիրտ իմ, քեզ եմ ասում, Այս աշունը ոսկու մման չէ, Քեզ իմ փոխարեն երզն է կանչել, Սակայն դու... դու ինձ ես սպասում:

Վարքս խառը, ուղիս՝ շիտակ, Կտրելուց առաջ չեմ էլ չափել-Պապլավոկի պատերի տակ Սիրունիս երեկ սեր են խաբել... Ես թո առաջ, ես ձեր առաջ մի... Ո՞վ եմ- գուցե ինքս էլ չգիտեմ-Սակայն կանչիր խնդության ժամին, Աշնան մառը մորմոք է կիտել: Մոռացել են ես ամեն ինչ, Մոռացել են ես ամեն բան, Պապենական իմ սնդուկից ելավ միայն մի չարխափան: Թափառեցի երևանով, Տվի քաղաքն իմ ոտատակ, Ինչի՞ց էի խենթացել, ո՞վ, Ո՞վ էր պահում ինձ կրծքի տակ... Այնժամ մռայլ էր, մուգ ու անձրև, Սրտունս՝ ճաթ, շշում ինձ գտա: Եվ ես չեմ հիշում- կյանք է անցել-Սակայն բախտը ինձ մորից գթաց...

... Հիշում եմ՝ գլխիս փափախ էր սև, Ես նագանով պաղ թոն էի ցրել (Ես՝ թո առաջ, ես ձեր առաջ ո՞վ), Պանդուկներում էի լուսացրել, (Մի չար տղա՛ խաժ աչքերով), Ցավեր պարպել, գավեր հարբել-Մի բան ասե՛մ՝ հոգուդ չտաս, Կտրելուց առաջ չեմ էլ չափել-Ինչ արել եմ՝ Լավ եմ արել, Ինչ չեմ արել՝ գլուխը քար-Սիրունիս երեկ սեր են խաբել... Պապլավոկի պատերի տակ:

Օշագան Իսակյան

Կատակը չէր հասկացել և լուրջ էր ընդունել ու շնորհակալություն հայտնել:

Թեյնիկը արդեն ուր որ է կեռա, այդ ժամանակ խոհանոց մտավ Գասպարը: Նա արդեն լուրջ էր ընդունել, կոստյումով և փողկապով անթերի տեսք ունի: Բնավորությամբ Գասպարը պահպանողական է, նա չի սիրում նոր իրեր գնել, և այդ պատճառով էլ նրան գործընկերներից շատերը ճանաչում են իր հագուստով: Ինչու նոր հագուստ գնել, եթե հինը կարելի է դեռ հագնել:

Սավորված, կոկիկ հագնված, գեր, սպիտակ մազերով ծերուկը նստեց նախաճաշելու՝ այսպես վաղ վերջին անգամ, վերջին անգամ: Այո, վերջին անգամ, քանի որ այսօր Գասպարի թոշակի գնալու օրն է: Նա մի քիչ մտաճուլոր է, մի քիչ սա վերջն է, հետո ի՞նչ է լինելու, - դատավոր Գասպարը ինքն իրեն տալիս է այս հարցը, բայց պատասխան դեռևս չկա:

Նա նախաճաշեց, հավաքեց սեղանը, դրեց այդ ամենը վազարանի մեջ և ուղղվեց դեպի դուռը: Մի անգամ ևս հայելու մեջ հայտնվեց զգելով դուրս եկավ տնից: Աստիճանների վրա նրան հանդիպեցին հարևանները:

- Բարի լո՛ւյս, Գասպար:
- Տրամադրությունդ ինչպե՞ս է, Գասպար:
- Այսօր լավ եղանակ է, Գասպար:

Այդ ամենին նա ուղղակի պատասխանում է գլխի թեթև շարժումով: Նա միշտ իրենից տարածություն վրա է պահում ծանոթներից: Ոչ մեկի հետ չերմ հարևանական հարաբերություններ չունի, և դա չի վերաբերում միայն հարևաններին: Պաշտոնը թույլ չի տալիս. իսկ եթե հանկարծ նրանցից մեկը անօրինական բան անի, և գործը իր մոտ հայտնվի, այդ ժամանակ ինչպե՞ս դատի: Ձգացումը նրան ավելի կարելի: Նա իր գործի մվիրակում է և անբիծ համբավ ունի: Այո, դա գովելի է, բայց նա ընկերներ չունի, հարևանների հետ լավ հարաբերությունների մեջ չէ, իսկ ամենակարևորը՝ ընտանիք չունի:

Կար ժամանակ, երբ Գասպարը երիտասարդ էր, նա մի աղջկա հետ էր հանդիպում: Նրանք միմյանց սիրում էին և մտադիր էին ամուսնանալ: Բայց մի անգամ աղջիկը իր սիրեցյալ Գասպարին խնդրեց օգնել եղբորը դատարանում: Գասպարը այդ խնդրանքը համարեց վիրավորական և կտրուկ մերժեց, մերժեց ոչ միայն խնդրանքը, այլև այդ աղջկանից էլ հրաժարվեց: Այդ դեպքից հետո Գասպարը կամանց կասկածանքով էր վերաբերում: Գասպարի մոտ բարոյաբան առաջացավ. նրան թվում էր, թե բոլոր կանայք նրանից ինչ-որ բան են ուզում:

Գասպարը դատարանի շենքից հեռու չի ապրում, այդ պատճառով ամեն առավոտ ոտքով է անցնում այդ տարածությունը: Ճանապարհին նա անցնում է առևտրային տաղավարների կողքով: Բոլոր առևտրականները նրան լավ ճանաչում են, ոմանք հարգալից բարևում են, ոմանք էլ նրա չափազանց արդար դատավճիռներից իրենց հոգիներում դեռ վիրավորանք են պահում: Սիւս և նա, գրեթե հասնում է տեղ: Գրասրահարանի դատարանի շենքի դիմաց, մի մեծ օդապարիկ կա: Նրան այդ օդապարիկը շատ հետաքրքրեց: Դեռ մի քիչ ժամանակ կա, կարելի է մոտենալ, և նա մոտեցավ: Հսկա գույնզգույն օդապարիկ է: Որոշակի գունարի դիմաց օդապարիկը երկինք է բարձրանում, իսկ վերևից կարելի է դիտել ողջ քաղաքը իր գեղեցկությամբ:

«Շատ հետաքրքիր է, - մտածեց Գասպարը, - բայց ժամանակ շատ չկա, գնալ է պետք, շուտով դատական նիստի ժամն է, իսկ գործը դեռ ուսումնասիրված չէ»:

Նա գնաց՝ մերթ ընդ մերթ հետ մայելով. շատ գեղեցիկ է այդ ամենը: Նա գերվեց այն մտքով, թե ինչպես ամեն ինչ կերևա վերևից, հատկապես դատարանի շենքը: Նա գնալով ավելի շատ է հեռանում օդապարիկից, բայց մտովի դեռ նրա հետ է: Դատարանի հետո անպայման կրկին կմոտենան, անպայման կմոտենան, - մտածեց Գասպարը և մտավ դատարանի շենք:

Դատարանում շատ մարդ կա, նա, ոչ ոքի չենկատելով, առաջանում է, բացում իր աշխատասենյակի դուռը և մտնում ներս: Մի մռայլ սենյակ, ամբողջովին մոխրագույն, որտեղ կյանքի գույները լրիվ բացակայում են: Նա մոտենում է սեղանին, որի վրա դրված է դատական գործը: Նստելով սկսում է կարդալ: Նա շատ ուշադիր է, ջանում է բաց չթողնել ոչ մի բան, չէ՞ որ դրանից մարդկային ճակատագիր է կախված: Սակայն չի կարող լինի ուշադրությունը կենտրոնացնել գործի վրա, նրան ինչ-որ բան խանգարում է, նա կարդում է, բայց նրա մտքում միայն մի բան է՝ օդապարիկը: Գասպարի հետ միտքը լուսավորվելու պես ինչ-որ բան է կատարվում: Նրան ավելի շատ օդ է պետք, նա խեղդվում է: Քանզում է վերնաշապիկի կոճակը, թուլացնում վզին պինդ կպած փողկապը, ջուր է լցնում և խմում: Նա ուզում է դուրս վազել դատարանի շենքից, գցել իրեն օդապարիկի զամբյուղի մեջ, կտրել բոլոր պարանները և թռչել վեր: Մտովի պատկերացրեց այդ ամենը, բայց Գասպարը մեծ կամքի տեր է. կարողացավ ինքն իրեն վերադարձնել իրականություն, իսկ իրականությունը դատական

գործն է, որը դրված է իր առաջ: Նա նորից սկսեց կարդալ և երբ վերջացնում էր վերջին տողը, նրա աշխատասենյակ մտավ երիտասարդ, գեղեցիկ քարտուղարուհին:

- Պարոն դատավոր, դատական լսույթ սկսելու համար ամեն ինչ պատրաստ է:

- Այո, այո, մի քանի րոպեից ես կգամ:

Գասպարը փակեց դատական գործով թղթապանակը, կախիչից հանեց դատավորի օթիկը, հագավ, իրեն կարգի բերեց և գնաց: Դատարանի դահլիճում քարտուղարուհին ասաց.

- Ոտքի՛, դատարանն է գալիս: Մտնում է Գասպարը, նրան այս գործողությունը շատ է դուր գալիս, հատկապես, երբ ինքն է նստում, հետո միայն մնացածը:

Նա նստեց, վերցրեց դատական մուրճը. այդ մուրճը կարծես նրա ձեռքի շարունակությունն է, նրա էության մի մասնիկն է: Կտրելու կամ նրանից խլել մուրճը, նրա համար մահ է նշանակում:

Գասպարը մուրճի հետ ծանոթացավ, երբ երկու տարեկան էր: Նա ծնվել է ապահովված ընտանիքում: Ծնողները կարող էին իրենց թույլ տալ գնել փոքրիկ Գասպարի համար շատ խաղալիքներ, բայց նա խաղալիքների հանդեպ առանձնակի հետաքրքրություն չուներ: Մի անգամ հայրը նրան նվիրեց փոքրիկ փայտյա մի մուրճ: Գասպարը սիրեց այդ մուրճը, ինչպես երբևիցե ոչինչ չէր սիրել: Այդ պահից սկսած մնացած խաղալիքները դարձան աստղի, և նա սկսեց այդ մուրճով ջարդել մնացած բոլոր խաղալիքները: Մուրճը նրանից խլելու ծնողների բոլոր ջանքերը իզուր անցան: Նա առանց դադարի լաց էր լինում պահանջելով վերադարձնել մուրճը: Հոգնելով երեխայի անդադր և անտանջելի լացից, ծնողները վերադարձնում էին մուրճը, որից հետո նա կտրուկ դադարում էր լաց լինելուց և շարունակում դրանով ջարդել իր մնացած խաղալիքները:

Փոքրիկ Գասպարի հայրը շատ էր խնամ, խաղաթղթերի և կանանց հանդեպ թուլություն ուներ, և վերջապես նա վատնեց իր ողջ ունեցվածքը: Երբ եկավ ժամանակը, և դատական կատարածությունները բռնագրավում էին տան գույքը, որոնց մեջ էին բնականաբար նաև խաղալիքները, Գասպարը ձեռքում պինդ պահել էր փոքրիկ փայտյա մուրճը: Նույնիսկ փորձառու կատարածությունները չհաջողվեց խլել Գասպարի ձեռքից այդ մուրճը:

Դեռ այդ ժամանակ նա առաջին անգամ հասկացավ մուրճի ուժն ու հզորությունը, իսկ մեծամալուց և կրթություն ստանալուց հետո նա ընտրեց աշխարհի ամենահզոր մուրճը և դարձավ դատավոր: Այս անգամ նա մուրճի մեկ հարվածով հայտարարեց.

- Դատական լսույթ հայտարարում եմ բացված: Հետո Գասպարը նորից մտովի գործը կատարեց, ինչպես մեծ մարդը:
- Ամեն՞դ է, ազա՛տ ե...

հի ամենահզոր մուրճը և դարձավ դատավոր:

Այս անգամ ևս նա մուրճի մեկ հարվածով հայտարարեց.

- Դատական լսույթ հայտարարում եմ բացված:

Հետո Գասպարը նորից մտովի տեղափոխվեց այլ տեղ: Նրա ցանկությունն այնքան ուժեղ է, որ այլևս անհնար է ինքնակառավարումը:

Նա չի լսում այլևս ոչ դատախազին, ոչ դատապաշտպանին, որոնք ինչ-որ բան էին պահանջում իրենից: Երբեմն Գասպարն այն աստիճան էր ընկնում երազանքների գիրկը, որ քնում էր դատական լսումի ժամանակ: Մեծակ դատախազի բարձր ծայրն էր նրան վերադարձնում իրականություն, բայց այն էլ՝ ոչ երկար ժամանակով: Նա նորից ընկնում է երազանքների մեջ. Գասպարն արդեն լրջորեն տարված է այդ մտքերով: Ինքնատիրապետում կորցնելով՝ նա առանց դատավճիռը հայտարարելու խփեց մուրճով: Դատարանի դահլիճում քարտուղարուհին տիրեց:

Ոչ ոք սիրտ չարեց անգամ մի բան արտաբերել: Բոլորը սպասում են, թե ինչ է ասելու դատավորը, բայց Գասպարը առանց որևէ բան ասելու վեր կացավ տեղից և ձեռքում պահելով մուրճը՝ վազեց: Նա, ինչպես վանդակից ազատված գազան, դուրս արձակ դատարանի շենքից: Նրա համար կարևորը միայն հասնել և օդապարիկի զամբյուղ մտնելն է:

Վազելու ընթացքում նա քանդում է վերնաշապիկի կոճակները, նա ազատ շնչել է ուզում և ազադարձ կոչ է տալիս օդը: Եվս մի քանի քայլ, և նա կհասնի իր նպատակին: Մտնելով զամբյուղի մեջ՝ նա սկսեց արագ քանդել պարանները. առաջինը, երկրորդը, գտավ երրորդը և ակա՛ վերջինը, բայց այդ պահին օդապարիկի հետևող տղամարդը բռնեց չորրորդ պարանը և պինդ պահեց: Նա հասկացավ Գասպարի միտքը: Գասպարը փորձեց ազատվել նրանից, բայց անօգուտ: Տղամարդը ֆիզիկապես Գասպարից ուժեղ է, բայց ուժեղ չէ նրա մուրճից: Նա մուրճը թափահարեց և ինչքան ուժ ուներ, հարվածեց այդ մարդու ճակատին: Տղամարդն ընկավ և ձեռքից բաց թողեց պարանը: Որտեղի՞ց կարող էր այդ հասարակ մարդն իմանալ դատական մուրճի ողջ ուժի ու հզորության մասին: Օդապարիկը դանդաղ, ճոճվելով բարձրանում է: Գասպարի դեմքին ժպիտ հայտնվեց, նա սկսեց անբնական ժպտալ, հետո ծիծաղել, ապա խոր շունչ քաշելով շատ բարձր, որպեսզի բոլորը լսեն, իր վերջի դատավճիռը տալով ինքն իրեն գոռաց.

- Ամեն՞դ է, ազա՛տ ե...

ՄՈՒՐՁԸ

Երկու փոքրիկ զանգակների միջև խփում է զարթուցիչի փոքրիկ մուրճը: Չանգը հնչում է ամբողջ տնով, բայց ոչ այն պատճառով, որ զանգի ծայրն է ուժեղ, ուղղակի տունն է շատ հին: Ամբողջ տունը գիտի, որ դա Գասպարի զարթուցիչի ծայրն է: Այսպես է արթնանում Գասպարը վաղ առավոտյան: Նրա համար մուրճի թակոցը իր կյանքի իմաստն է: Բանն այն է, որ Գասպարը դատավոր է: Նրա համար մուրճը աշխատանքային գործիք է. մուրճի հարվածով նա որոշում է, թե ով ինչպես է ապրելու, մեղավոր է, թե՞ անմեղ:

Գասպարն արթնացավ, բայց զանգը դեռ հնչում է: Նա ոտքերով շոշափելով գտավ իր հողաթափերը, մարզանքին մանավոր մի քանի շարժում արեց և կիսաբաց աչքերով քայլերն ուղղեց դեպի լոգասենյակ, հետո՝ դեպի խոհանոց: Վառեց զագջախը, վրան դրեց թեյնիկը և մինչ եռալը սկսեց նախաճաշ պատրաստել: Չորավոր գիշերանոցը հագին այս ավտոմատացված գործողությունն արդեն երեսուն տարի է, ինչ կատարում է Գասպարը: Այդ գիշերանոցը նրան նվիրել են իր իրավաբան գործընկերները կատակելու մտքով, բայց Գասպարը

ԲԺՇԿԻ ՄՈՏ

Գնացի բժշկի մոտ՝ կես տարին մեկ կատարվող ստուգման համար. քառասունս լրանալուց հետո դա մի տեսակ սովորություն էր դարձել արդեն: Բժիշկը վաղեմի ընկերն է՝ Կարլո Տրատորին, որն արդեն գիտեր ինձ «տակից վրա», ինչպես ասում են:

Մի փոփոխական ու ամպամած աշմանային հետմիջոց է, քիչ անց մուլճն ընկնելու է: Նոր եմ ներս մտել, ու Տրատորին ինձ է նայում մի տեսակ ու ժպտում է. -Հոյակապ տեսք ունես, մեր տղա, անճանաչելի ես դարձել,

եթե հիշենք մի երկու տարի առաջվա լարված տեսքը:

-Իսկապես, չեմ հիշում, որ երբևէ այսպես լավ զգացած լինեմ ինձ, ինչպես հիմա: Սովորաբար գալիս եմ բժշկի մոտ, երբ վատ եմ զգում: Այսօր եկել եմ, քանզի լավ, շատ լավ եմ զգում ինձ:

Ու մի նոր բավարարվածություն եմ զգում, գրեթե վրեժխնդրական Տրատորիի առջև, որն ինձ մշտապես համարել է նյարդային, խռովահույզ անձնավորություն եմբակա է դարիս հիմնական տագնապներից: Այլևս չի պատահում մեզս թափանցել ինքնաասպանության մտքեր:

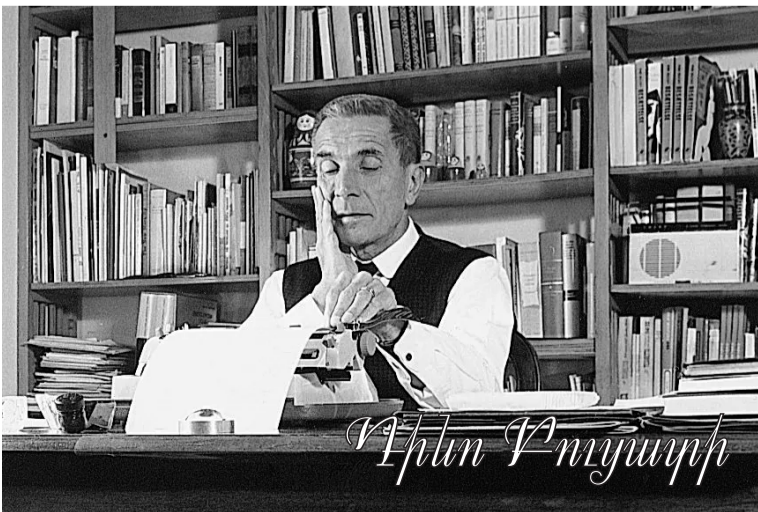
-Քեզ քննեմ, որ ի՞նչ ասում է Տրատորին: - Դեմքիցդ առողջությունը կաթում է, այս անգամ անտեղի պիտի փող ծախսես:

-Դե, քանի որ եկել եմ...

Հանում եմ շորերս, պառկում բազմոցին, նա չափում է ճնշումս, լսում սիրտս ու թոքերս, ստուգում ռեֆլեքսներս: Հի խոսում:

-Դե՞, -հարցնում եմ: Տրատորին թոթվում է ուսերը, չի էլ բարեհաճում պատասխանել: Սակայն ինձ է նայում ուշադրությամբ, ասես լավ չի հիշում դեմքս: Ի վերջո.

-Ավելի շուտ, ասա՛՛ ինձ քմա-

Արտուր Ավակյան

հաճույքներիդ մասին, դասական քննադատականություն: Մոծավանդուհեմ: Սևեռու ընդհանուր: Երբևէ չեմ տեսել քեզից ավելի տանջված մեկին: Ու բնավ չասես, թե...

Կտրուկ շարժում են անում: -Բացարձակ: Գիտե՞ս ինչ ասել է ոչինչ: Անգամ չեմ էլ հիշում: Կարծես լրիվ ուրիշ մարդ դարձած լինեմ:

-Լը-րիվ ու-րիշ մարդ...,- արձագանքում է Տրատորին մտածկոտ վանկարկելով:

Դրու՛մ մշուշը թանձրանում է : Չմայած դեռ ժամը հինգը չկա, մութն սկսում է ընկնել:

-Հիշում ե՞ս, -ասում են,- երբ գիշերվա մեկին, երկուսին գալիս էի քեզ մոտ՝ վիճակիցս զանգատվելու:

-Դու լսում էիր ինձ, եթե անգամ քնատությունից ոտքի վրա չէիր կանգնում: Ամաչում են այդ մասին հիշելիս: Ի՞նչ ասույշ են եղել, միայն հիմա են հասկանում, թե ինչ տոսկալի ապուշի մեկն էի:

-Յո՛ւմ, ի՞նչ իմանաս:

-Ի՞նչ են ուզում ասել:

-Ոչինչ: Ավելի շուտ, անկեղծորեն պատասխանի՛ր՝ հիմա ես երջանի՞կ, թե՞՞ նախկինում:

-Երջանի՞կ: Ինչպիսի՞ ճոռոմ բառ:

-Դե, ասե՛ք, բավարարված, գոհ, հանգիստ:

-Իհարկե, շատ ավելի հանգիստ եմ հիմա:
-Միշտ ասում էիր, որ ընտանիքում, աշխատավայրում, մարդկանց միջև քեզ հաճախ մեկուսացված էիր զգում, օտարված: Եվ ուրե՛մ, քո այդ օտարվածությունը վերջացա՞վ այլևս:

-Հենց այդպես: Առաջին անգամ է, որ... ինչպե՞ս ասեմ... հա՛, ինձ վերջապես ներգրավված եմ զգում հասարակության մեջ:

-Վա՛հ, շնորհավորում են: Ու այդտեղից էլ՝ անվտանգության զգացումը, ճի՞շտ է: Խիղճդ էլ հանգի՛ստ, հանգի՛ստ:

-Ծաղրո՞ւմ են ինձ:

-Բնավ: -Ասա՛ ինձ՝ ավելի կանոնակարգված կյանք ես վարո՞ւմ, քան նախկինում:

-Չգիտեմ... թերևս:

-Հեռուստացույց մայր՞ում ես:

-Դե, գրեթե ամեն իրիկում: Իրման ու ես համարյա տոնից դուրս չենք գալիս:

-Հետաքրքրվում ես սպորտո՞վ:

-Պիտի ծիծաղես, եթե ասեմ, որ երկրպագու եմ դարձել:

-Եվ ո՞ր թիմի երկրպագու ես:

-Ինտերի, բնականաբար:

-Իսկ ո՞ր կուսակցությունից ես:

-Կուսակցությունից:

Վեր են կենում, մոտենում են նրան, նրա ակամջին մի բառ են շշուղում:

Ես թե՛

-Բայց ինչո՞ւ այդպես թաթում:

Ասես դա հայտնի չլինի բոլորին:

-Ինչո՞ւ: Դա քեզ վրդովեցնո՞ւմ է:

-Ի սեր Աստծո: Դա արդեն բնականոն բան է քաղաքաբնակների շրջանում: Իսկ... ավտոմեքենա՞: -Ես էլ առաջվանը չեմ: Գիտես, որ մի ժամանակ խխունջի դանդաղ կոտորածն էի վարում մեքենան: Արդ, անցյալ շաբաթ, Հոմեից Միլան հասա չորս ու կես ժամում: Ըստ ժամանակաշափհի... Բայց կարո՞ղ եմ իմանալ, թե ինչի համար է այս ամբողջ հարցաքննությունը:

Տրատորին համում է ակնոցը: Արձույնները հեճած գրասեղանի վրա՝ իրար է միացնում ձեռքերի մատները:

-Ուզո՞ւմ ես իմանալ, թե ինչ է պատահել քեզ :

Ես մայրում եմ նրան՝ հանկարծակիի եկած:

-Շատ հասարակ մի բան: Դու մեռած ես:

Տրատորին հենց այնպես կատակ չի անի, մանավանդ իր բժշկական կարիքներով:

-Մեռած, -կմկմացի ես, -ինչպե՞ս թե մեռած: Անբուժելի հիանդությունն ունեմ:

-Դե չէ՛, ի՞նչ հիվանդություն: Ես չասացի, թե դու պետք է մեռնես: Միայն ասացի՝ մեռած ես:

-Այ՛ քեզ բան: Բա քիչ առաջ ասում էիր, թե առողջության մարմնացում ե՞մ:

-Առողջը առողջ ես...Լրիվ առողջ: Սակայն մեռած ես: Դու հարմարվել ես, ընդգրկվել ես, միակերպվել ես և հոգով ու մարմնով ներառվել հանրության կազմի մեջ, ձեռք են բերել հավասարակշռություն, հանգստություն, անվտանգություն: Եվ... դիակ ես այլևս:

-Ա՛, էլի լավ է: Ուրե՛մ, այլաբանական իմաստով: -Ես էլ վախեցա, թե...

-Այնքան էլ այլաբանություն չէ: Ֆիզիկական մահը հավիտենական երևույթ է և ի վերջո գերազանցապես ճապարհ մի բան: Սակայն գոյություն ունի մեկ ուրիշ մահ, որը երբեմն ավելի վատ է. երբ անձնավորությունը տեղի է տալիս, վարժվում նմանակելուն, անվերապահորեն պարտվում շրջապատին, հրա-

ժարվում ինքն իրենից... Սակայն, նայիր շուրջը: Խոսիր մարդկանց հետ: Մի՞թե չես նկատում, որ նրանց անենաքիչը վաթսուև տոկոսը մեռած է:

Ու տարեցտարի նրանց թիվն աճում է: Մարած, վարժեցված, ստրկացված: Բոլորը ցանկանում են նույն բաները, խոսում բոլորի նման, մտածում նույն բաների մասին: Այդ գարշելի զանգվածային մշակո՞ւյթը:

-Ե՛՛ է՛, խոսում ես, էլի: Հիմա, երբ անցյալի մոծավանջներն այլևս չունեն, ինձ շատ ավելի առույգ եմ զգում: Շատ ավելի առույգ, երբ դիտում եմ ֆուտբոլային մի հոյակապ հանդիպում, կամ երբ ոտքով սեղմում եմ արագացուցիչը ինչ-քան մեջու ուժ կա:

-Իմ խեղճ Էնրիկո: Օրինյալ՛ եմ քո երբեմնի անձնությունները:

-Դե լավ, բավական է:

Տրատորին հաջողվեց իսկապես ինձ նյարդայնացնել:

-Ուրե՛մ, եթե մեռած եմ, ինչպե՞ս կբացատրես, որ այս վերջին տարին ավելի շատ քանդակներ եմ վաճառել, քան նախորդ տարին: Եթե համձնված լինեի, ինչպե՞ս դու ես ասում...:

-Համձնված չէ... մեռած:

Այսօր ամբողջ ազգեր կան, որոնք լրիվ մեռածներից են բաղկացած:

Հարյուր միլիոնավոր դիակներ... Նրանք աշխատում են, կառուցում, հայտնագործում, սոսկալիորեն չարաչարվում են և երջանիկ են ու գոհ: Եվ սակայն, թշվառ մեռածներ են: Ի բացառություն մանրադիտակային մի փոքրամասնության, որը նրանց անել է տալիս այն, ինչ ինքն է ու-

զում, սիրել տալիս այն, ինչ ինքն է ուզում, հավատալ տալիս այն բանին, ինչ ինքն է ուզում, ինչպես Անտիլյան կղզիների գոմբիները, դիակները, որոնց կենդանացրել են կախարհներն ու ուղարկել աշխատելու դաշտերում:

Ինչ վերաբերում է քանդակների, հենց հաջողությունը, որ քեզ ուղեկցում է հիմա, և որը չկար մի ժամանակ, ապացուցում է, որ դու մեռած ես:

-Դու հարմարվել ես, հրաժարվել ես, վերակերպվել ես, քեզ ստիպել ես քայլել բոլորին հանդիմանալու, փչերդ կոտրել ես, դրոշմերդ խոնարհել, հրաժարվել ես խեղճի, խոնավարարի, խաբվածի դերից: Ուստի և դուր ես գալիս մեռյալների լայն հասարակությանը:

Ոտքի եմ թռչում: Այլևս չեմ կարողանում դիմադրել:

-Իսկ դո՞ւ, - հարցնում են նրան կատաղած, -հապա մի քեզին՛ց խոսիր:

-Ե՞ս, -տարուբերում է գլուխը,- ես նույնպես, բնականաբար, մեռած եմ: Արդեն երկար տարիներ ի վեր: Ո՞նց դիմադրես այնպիսի քաղաքում, որ սա է : Ես նույնպես դիակ եմ: Միայն թե ինձ մի ճեղք է մնացել, գուցե մասնագիտության բերումով: Մի ճեղք, որտեղից ինձ հաջողվում է դեռևս տեսնել:

Արդեն իսկապես գիշեր էր: Եվ արդյունաբերական թունամշուշը կապարի գույն ուներ: Լուսամուտի ապակիներից անդին դիմացի շենքը հագիվ էր մշմարվում:

Թարգմանությունը իտալերենից Գառնիկ ՄԵԼՈՆՅԱՆԻ

Լուսն ԱՎԵՏՅԱՆ

Մեջս կկվի բներ՝
Հազար հոգու սրտում,
Հազար հոգու սրտում
Բու՛մ են դրել,
Հազար հոգու սրտից
Կկվի նման թռել,
Ո՛ր են թևել բախտից,
Ո՛ր են չվել:

Մեջս հազար տարվա
Քանդած պաշտոններ,
(Դեռ խնունդ են, Աբո,
Իմ հարազատ ընկեր),
Մեջս կարկուտ ցրող,
Մեջս փշուր փչեր,
Քանդողների մեջ եմ
Երազներս քշել:

Հիմա քանի՛ կողից
Պիտի եվա շինեմ,
Քանի՛ կողմից բռնեմ
Մենակության թևից,
Որ հագնեմ էլի,
Ինչպես հունիսյա կավից
Հագնեմ ես հոգիս
Կավագործի...

Խաչատուր Աբովյանին

Աղջիկները՝ կանաչ գարի, Կանայք՝ ոսկե գարեջուր, Խմեմ, փռվեմ ոսկե արտին՝
Հողեմարմին ու փխուր:

Գարեջուրը՝ ոսկե գինի, Կանայք աղ են ու փրփուր, Շուռ գամ, պատմեմ Արարատին
Ինչուները իմ տխուր:

Ազգավի պես պիտի թռչեմ
Մեղքերի մեջ ծովակամ,
Գնամ, կորչեմ Մասիս սարի
Չյունների մեջ ու չգամ:

Եվ ցավերում անմարդկային,
Չյունների մեջ մարդամուտ,
Չյունների մեջ Մասիս սարի
Գլուխս կտա մի անցորդ:

Գլուխս գլխի կտանք գավով,
Իրար աչքից կխմենք,
Սարի գլխից դեպի գարին
Կբարակի երկու վերք:

Մեկը կիջնի՝ Հրազդանի
Ջրերի մեջ հովանա,
Մյուսը՝ Գյումրու փողոցների
Սև քարերը վլանա:

Ու կմնան երկու անցորդ,
Երկու գարուն, երկու եռք,
Մասիսական հույսից կառչող
Արձակագիր ու պոետ:

Երկնեց երկիրը՝ ուռուցք,
Երկինքը ցավերով երկնեց,
Մի Պոետ պոետի պտղունց
Ես անհամ շիլային խառնեց:

Ես անհամ շիլայի վրա
Յուղացան արև ու որոտ,
Չկերանք, չկերանք - սառեց,

Չիմացավ կույս համը ոչ ոք:

Մնացինք, մնացինք, Չարենց,
Խելազար ամբոխին կարոտ,
Խելախա սամբուր գուցե
Էլ չունի՞ արևին բողբ:

Երկնեց երկիրը՝ ուռուցք,
Երկինքը ցավերով երկնեց,
Մի Պոետ պոետի պտղունց
Ես անհամ շիլային խառնեց:

Կինը աչքեր ունի՝ լուսամուտ են
Ժակուն,
Աչքեր՝ օդամղիչ ատրճանակ,
Հայացքները արճիճ գրպանում է
պահում,
Եվ գետեր են հորդում կոպերի
տակ:

Կինը հանցանք ունի Աղամի դեմ,
Լիլիթական կրակ ու մահամա,
Ու թե կինը պիտի դառնա չարին
հարեմ,
Ես կլինեմ պոետ ու սատանա:

Սիրո մեջ փաթաթվեմ՝ ճչաս,
Սիրո մեջ լողանա՞ս՝ տեսնեմ,
Գետանամ, վարարվեմ, խաղաս
Մեղավոր կրակով գեհեն:

Սիրո մեջ լողանա՞ս՝ տեսնեմ,
Ջրերի աչքերով կաթոց,
Դառնամ երկարող էստե,
Գլորվեմ սարերից փողոց:

Սիրո մեջ փաթաթվեմ՝ ճչաս,
Սիրո մեջ լողանա՞ս՝ տեսնեմ,
Գետանամ, վարարվեմ, խաղաս
Մեղավոր կրակով գեհեն:

Սիրո մեջ լողանա՞ս՝ տեսնեմ,
Ջրերի աչքերով կաթոց,
Դառնամ երկարող էստե,
Գլորվեմ սարերից փողոց:

Գետանամ, վարարվեմ, խաղաս
«Փոթորիկ ծովի երեսին»,
Հունական կրակ ու պառնաս,
Մուսաներ, փարատե՛ք Ձևսին:

Մեղավոր կրակով գեհեն

Սիրո մեջ փաթաթվեմ՝ ճչաս,
Դու դաղես, ցավածդ դեղեմ՝
Աչքերիս արցունքը չլաս...

Անգույն-ճերմակ փաթիլ,
Տավար սնող դաշտեր,
Թրջած հողի տակից
Ելան կարմիր վարդեր:

Ելան, հասան, մինչև
«Ախ» բղավեց տղան,
Մտող տարավ համին,
Համը արեց հարամ:

«Կարմիր շուրթո՛վ տղա».
Չայն կրակեց հենվից,
Կարմիր աղջիկ շուրթով
Սիրտը հանեց գրկից:

Անգույն-ճերմակ կաթիլ,
Աչքով սնվող դաշտեր,
Թրջած հողի տակից
Ինչո՞ւ էլան վարդեր:

Իմ հայրենիք, իմ մեծ,
Իմ եռագույն սայլուտ,
Ոչ մի կեսդ է կարմիր,
Բաժան-բաժան մտքով
Հայասնամ մի կույտ
Քո ձեռքերը կապեց
Քո ձեռքերով...

Գլխովդ անցավ կարմիր,
Գլխիդ փլվեց կապույտ,
Եվ դրոշիդ բեկվեց
Նարնջագույն ձևույթ:
Ինձնից բաժան իմ սեր,
Չկրակված բարութ,
Ոչ մի կեսդ է կարմիր,
Ոչ մյուս կեսդ է կապույտ:

Ի՞նչ է մնում միայն-
Դաշտից պոկած թեյ-ուրց,
Ոտնամաններ անհագ,
Անեղավոր պախուրց:

Ի՞նչ է մնում միայն-
Կուսագրկված մի պուտ,
Ուր գրված է «բարի»,
Ուր գրված է «գալուստ»:

Սեզ մնում է միայն
Անլուսակիր մի մութ,
Գարեջուր՝ քթոթի,
Եվ գլխի տակ՝ շամ բուրդ...

Ինձնից բաժան իմ սեր,
Ծիրանագույն խարույկ,
Իմ հայրենիք, իմ մեծ,
Իմ եռագույն սայլուտ...

Իմ աչքերը բորբոսնել են,
Բորբոսներ են դեղնուցները
աչքերիս,
Քո աչքերի լուսացույցը
կանաչել է,
Դեմ չե՞ս լինի,
Եթե անցնեմ քո մոտից:

Իմ աչքերը բորբոսնել են,
Բորբոսներ են դեղնուցները
աչքերիս,
Քո այտերի լուսացույցը ամաչել է,
Չեմ հասկանում
Համրահամեմ քո խաղից:

Իմ աչքերը բորբոսնել են,
Բորբոսներ են դեղնուցները
աչքերիս,
Քո անունը հարցուփորձով իմա-
ցել եմ,
Էլ ինչ ասեմ,
Պրծում չունես ինձանից:

Իմ աչքերը բորբոսնել են,
Բորբոսներ են դեղնուցները
աչքերիս,
Քո անունը հարցուփորձով իմա-
ցել եմ,
Էլ ինչ ասեմ,
Պրծում չունես ինձանից:

Իմ աչքերը բորբոսնել են,
Բորբոսներ են քո աչքերը, սիրե-
լիս,
Աչքերը իմ, աչքերը քո հանդի-
պել եմ.
Երկու աստղ
Հանդիպել են ընկնելիս...

ԵՎ ՆՇԱՆԱԲԱՌՆ Է՛ ԱՊՐԵԼՈՒԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

պարի բոլոր ատրիբուտները: Նրան ես անցկացնում եմ իմ գրական պրիզմայով: Իսկ նկարչության հանդեպ իմ պաշտամունքը ձևավորում է կերպարի հանդերձանքն ու ընդգծում հոգեկերտվածքը:

Ա.Ա. - Ի՞նչ զգացիր, երբ ավարտեցիր առաջին պատմվածքը: Ինչպիսի՞ն էր ընթերցողիդ արձագանքը:

Շ.Շ. - Առաջին պատմվածքս և արձագանքը չեմ հիշում, ճիշտն ասած, բայց բանաստեղծությունս հիշում եմ, որ միմիայն ինձ համար էի գրել...

Ա. Ա. - Եթե խնդրե՞ք ես և ընթերցողները չե՞ս բարձրաձայնի...

Շ. Շ. - Կփորձեմ...

Սոնա Անտոնյան- Այնպես ինչպես գրում ես՝ դու կարող էի՞ր նկարել կտավի վրա. կերպարներիդ գծերը, նրանց բնավորությունների գունաշերտերը պատկերել:

Շնորհիկ Շահինյան- Ես նկարչությունը պաշտում եմ, սակայն այդ պաշտամունքը դեռ մանկուց ներարկվել է գիր ու գրականության մեջ, իսկ ավելի ուշ սցենարներում: Դեռ դպրոցական տարիներից սիրում էի փորձիկ բեմադրություններ կազմակերպել և թաղի դպրոցականների մասնակցությամբ «թատրոն խաղալ», այսինքն՝ իմ երազանքի իրականացման ճանապարհին արված առաջին քայլերն էին: Հետագայում ինքս էի հորինում փոքրիկ պիեսներ, իսկ դպրոցում՝ թատերական խմբում ավելի տեսանելի դարձան իմ նկրտումները: Իմ գրականությունը կինոաչք է, որն ինձ տեսանելի է դարձնում կեր-

պյա մեծ աշխարհում՝ ես փոքրիկ մի սիրտ, Այս մեծ աշխարհում ես լույսի մի կայծ, Սակայն պահում եմ ես իմ կրօնի տակ անթիվ երազներ, աստղեր ու երկինք. Ես ողջ աշխարհն եմ պահում իմ հոգում, Քայլում եմ ահա՝ աշխարհն իմ գրկած, Ես մի աշխարհ եմ այս մեծ աշխարհում, Ես փոքրիկ մի սիրտ, ես լույսի մի կայծ:

Ա.Ա. - Մաքուր ապրում է բխեցնող կայծեր են, կասեի: Այդ կայծերը դեռ շարունակվում են բռնկվել քո գրական կյանքում՝ ստեղծելով նոր պատմվածքներ՝ նոր հերոսներով ու յուրօրինակ ճակատագրերով:

Շ. Շ. - Այդպես է ճիշտ և ճիշտ... Իսկ առաջին լուրջ պատմվածքս «Իրիսն» էր, որը լույս տեսավ 1993թ. Գյումրիում հրատարակվող «Ծովասար» թերթում (խմբագիր՝ Էդիկ Դավթյան):

Պատմվածքը, տատիս տեսլականի պատկերով, ձևավորեց գեղանկարիչ Աս Կարոն (Ասատրյան Կարո): Այնքան հոգեհարազատ դիմանկար ստացվեց, որ Հայրենական պատերազմի ավարտի օրը հոգին ավանդած Սաթեն տատիկիս համար որպես մի թանկ հուշ-նկարի խորհրդանիշ դարձավ: Արձագանքն, անշուշտ, ոգևորիչ էր: Պատմվածքն ընդունվեց և սիրվեց իմ գրչակից ընկերների կողմից իբրև լավազույններից մեկը՝ այժմ և միշտ:

Ա. Ա. - Տեսե՞լ ես երազներ, որոնց կերպարները կամ սյուժեն պատմվածքի նյութ են դարձել հետագայում:

Շ. Շ. - Տեսել եմ: Ես դաշնակահար ընկերուհի ունեի... Երկրաշարժից առաջ էր: Նրա զույգ որդիներն այդ սարսափելի աղետին զոհ դարձան. մնացին դպրոցի փլատակների տակ: Որդեկորույս մոր հետ իմ շփումները շարունակվեցին... և մի օր ես երազում տեսա, թե ինչպես է նա վազում

ծաղկառատ մարգագետնով և դիմավորում իր տղաներին: Հետո արևից ոսկե փոշի մաղվեց, և նրանք՝ վեր բարձրանալով, հետզհետե հեռանալով դարձան ճերմակ ամպի քուլաներ: Այդ երազը իմ «Եկվորը» պատմվածքի սյուժեն դարձավ, որն ընդգրկվել է հանրային ռադիոյի Հայ և համաշխարհային գրականության ոսկե ֆոնդում:

Ա. Ա. - Եթե կարողանայի մեկ բան փոխել քո անցյալում, ո՞րը կլիներ...

Շ. Շ. - Ժամանակը... երկրաշարժի վայրկյանները, բազում կորուստներս հետ կբերեի... Այդ ժամանակները կդարձնեի միմիայն ապրելու ժամանակներ:

Ա. Ա. - Ինչի՞ն էս անվերապահորեն հավատում:

Շ. Շ. - Աստօ՞ գոյությանը և դրախտի հրաշքներին: Վստահ եմ, որ այնտեղ դրախտում կհանդիպեմ բոլոր այն մարդկանց, ովքեր ինձ հետ ապրել են այս կյանքում և սպասում են ինձ:

Ա.Ա. - Արձակագիր Շնորհիկ Շահինյանի հետ մեր զրույցը էքսպրոմտի նման ստացվեց՝ անբռնազոս ու սրընթաց: Մեկ հարց այնուամենայնիվ պահել էի մտքիս թաքստոցում. այն մեր զրույցի տրամաբանական ավարտը դարձավ:

Քո կյանքում, քո կողքին միշտ եղել է հավատարիմ մեկը, որ թե՛ ընկեր էր, թե՛ զինակից, թե՛ բննադատ, թե՛ խորհրդատու՝ կողակիցդ՝ բանաստեղծ Արա Արթյանը... Ի՞նչ էս զգում, ի՞նչ կցանկանայիր... հղել տիեզերքին ի լուր: Այս մասին պիտի հարցնեի...

Շ.Շ.-Դու գրողին հատուկ ներքնատեսությամբ լրացրիր բաց թողնված տեքստը. պատասխանեցիր իմ չբարձրաձայնած հարցին, խոսեցիր հավատի ու սպասումի մասին, հիրավի, դա այն խտացյալ ապրումն է, որը թեզ ուժ է տալիս ստեղծելու և այն մեծ նվիրումը, որ եղել է և կա՛ նրա հետ և նրանից հետո:

Հ.Գ. Մեր թիկունքում զորեղ սերունդ է կանգնած և վաղվա օրը ստեղծարար է լինելու:

Հարցազրույցը վարեց Սոնա ԱՍՏՈՆՅԱՆ

Վերջերս Բագրատ արքայական Պատմության «ԱՎԵՏՅԱՑ ԵՐԿՐԻ ՏԵՍԻԼՔՈՎԷ» գրքի 4-րդ պամֆլետի ընթերցումը-չորս-հանդեսը տեղի ունեցավ Գյումրու գեղագիտության ազգային կենտրոնում: Գրքում բանալիներն են տրվում վերադառնալու հայության իսկատիպ նկարագրին: Միայն այդ միջոցով է հնարավոր կառուցել մեր Ավետյաց երկիրը, որը բոլորիս երազանքն ու ձգտումն է: Ավետյաց երկիրը մեր բոլոր հոգիների, մեր ձգտումների, երջանկության և անսպառ ուրախության երկիրն է, որը կառուցելու ճանապարհի մեջ կոչված է լինել յուրաքանչյուր հայ՝ որպես առանձին անձ, և որպես հավաքակազմություն՝ ազգ, ժողո-

վորդ: Ինչպես ասում է Բագրատ Սրբազանը. «Միգուցե մեզանից շատերը չտեսնեն Ավետյաց երկիրը, բայց մենք կոչված ենք այդ տեսիլքով ապրելու և կառուցելու մեր Ավետյաց երկիրը»:

ՎԱՍՆ ՈԳԵՆԵՄԱՆ

Արդի աշխարհում պատերազմներն ու արհավիրքները մետազատագներ են տալիս: Եվ արվեստն ու գրականությունը, ուղենշային հրապարակախոսությունն ու խոհագրությունը-գրույցները հոգևոր դիմադրություն են չարին ու նրա բերած աղետին:

Աշխարհն, այո՛, փոխում է իր մաշկը, և մենք մաշկապուրծի հռչակով ենք գնում գոյաբանական հարցերի լուծման: Այս համապատկերում ծնվում են գրքեր, որոնք իրենց կենսական ու հրատապ հարցադրումներով, հիմնախնդիրների լուծման բանալիով մշտապես ընթերցելու կարիք ունենք: Այդ գրքերի հարցադրումները օրախնդիր չեն, այլ գնում են դեպի օրերի խորքը՝ անհիշյալ ինչու-ներից բարձրացնելով մեզ դեպի որովհետև-ների իրականություն:

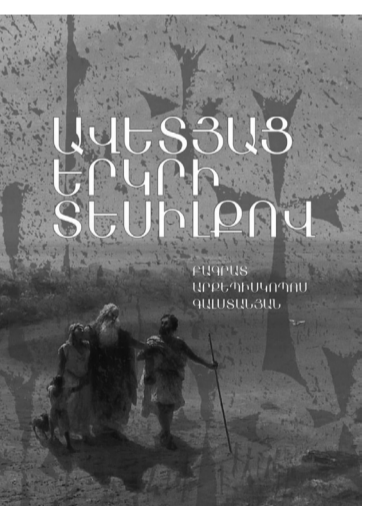
Քանի որ դրանք պոետնցավորում են մեզ, մոտիվացնում, նորոգ մտքի ու գաղափարի վեկտորներ են տալիս՝ արժանապատիվ ապրելու նոր առաջարկներ անելով: Այդ գրքերը նախապատրաստում են մեզ վերագարծում: Եվ ահա այսօր Ավետյաց երկրի տեսիլքով, իր փորձը-

կալմամբ ու հոգևոր փորձառության մեզ հետ է տեսիլքավոր Բագրատ սրբազանը: Սա յուրօրինակ իրողություն է ներկայիս մեջ ապագայի հետ... և դարձի մ շրջանս յուր: Անամոնակամի սթափեցնող խոստովանությամբ սրբազանը գրում է «Ես հավատում եմ հրաշքին, այն տեսիլքին, որ ի վերջո մեր ամոթի ու խայտառակության զգացումը զոհն է ինչ-որ ձևով կցցի մեզ և ինքներս մեզ հաղթելով կկարողանանք վերականգնել մեր նկարագիրն ու արժանապատվությունը»:

Ձիւ արթնության հուսու կոչման է գարնան արտաքին և ցեղին թշնամյաց դեմ. «Այսօր հանրային դիմադրությունը տկար է: ...Մենք ընդարմացանք և չփորձեցինք մեզ շքեղացնել ու վերաբարբազել: Մեր պարտությունը մեր մտքերի ու հոգիների մեջ է տեղի ունեցել: Քանի որ գիտենք յուրաքանչյուր ամրոց նախ և առաջ մտքով պիտի գրավեն»: Հետևաբար ուղղե՛ք մեր մեջքը, իրավունք չունենք խխունջանալու: Սրբազանի բառընտրությունն անգամ շատ հաճախ վկայում է նրահոգևոր խոսքի բովանդակային խորքը, գրույցի գրույց գրչանցումները սահուն են, բնական շեշտադրումով, ներանձնավորի բարձրաթռիչ գրույցներ են սրանք, հանրային, ազգային կյանքի ներքին ուժականությունը հզորացնելու, հայի հոգեկարագիրն ու մտախառնվածքը ամեն գնով վերականգնելու ու

անխաթար պահելու մարտահրավեր: Սրանով հանդերձ ապագայի տեսիլքին մերձ սրբազանը դառը բնորոշում է տալիս մեր վիճակին. «Մենք մեղքին ենք պարտվել, հենց անտարբերության, անհոգության, անդիմագիծ, անհայրենիք մեղքին: Հուսահատությունն էլ է մեղք: Բայց սա վերջը չէ... Մեր պատմության ընթացքում միշտ հայտնվել են վճռական մեծակներ, որոնք կարողացել են բեկուն մտցնել»: Սա թերևս հրաշքն է, որ սահմանային իրավիճակներում ի հայտ ի գալիս իր վեհությամբ որպես հայի գեներալը կակերպ գինվոր:

Իմաստուն ասության բանաձևներ կամ կոնցեպտուալ գաղափարական ձևակերպումներ են հիշեցնում Բագրատ սրբազանի գրույցների վերնագրերը, որոնք բացահայտում են նրա մտահոգությունների ժիրը ու ասելիքի ենթաշերտերը, գործրինակ՝ Ծիծեռնակաբերդը ուժ է ստանում եռաբլուրից, Զոհի ինքնությունից՝ հաղթողի ինքնություն: Տաճարը հաղթելու է փողոցին: Քրիստոնեությունը՝ որպես վերադարձ ինքնության: Այսօր մեր ընդվզումը դարձել է երկրից հեռանալը: Դա ինքնության կորուստ է: «Մոռացված ազգ» լինելու հայեցակարգով պետք է հասնենք «հաղթանակած ազգ» լինելու տեսիլքի իրականացման: Բազմաբնույթ և բազմաթեմա ընդգրկունով սրբազանը մեզ բացառիկ պատգամ-դասեր է տալիս՝

զուգահրաբար վկայաբերելով մեր նախնյաց, մեր մեծ հայրերի փորձն ու չարին դիմակայելու վճռականությունը: Գրքի գրեթե բոլոր գրույցներն առնչվում են Ավետյաց երկրի տեսիլքի իրականացմանն ու կենաց ծառի պահպանմանը: Աստված ասում է՝ Ավետյաց երկիրը նրանք կտեսնեն, ովքեր անցել են մաքրվելու խորհրդով և կարող են ստեղծել այն երջանիկ պետությունը, որին մարդկությունը ձգտում է:

Ընտրյալ դիրքապահ է Բագրատ սրբազանը մեր երագին ու տեսիլքին... Վկայաբերելով զևորք է Սուրենյաց հայրապետի բառերը որպես երդում. «Մենք մեր վերջին խոսքը դեռ չենք ասել անարգ թշնամուն, և այդ խոսքը պիտի լինի հաղթական»:

Որդա ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԱՐԵՎԱՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՋՆԻԻ ԳԱՐԱԼԵՔԵԱՆ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ԴԱՐՉ

Տենջ մը անպատում Կ'անձրեւէ յար խոպան դաշտերու լճումին կուտակ: Ու կ'իջնեն սպիտակ ձիւնի փաթիլներ

Մանուկ օրերուս համբոյրին քնքուշ:

Կենեղ լոյսին հետ Մարգարտաշար դաշտերուն սերմերը բարի Յուսահատ կեանքիս զգջումը կու լան:

Ո՛չ մէկ տարակոյս վաղուան յարածուփ խիմղին:

Այս անձրեւը լոյս խոպան դաշտերու եւ զղջումը բարուք դարձի փառաւոր

Ձիւս ետ կը կանչեն Առօրեայ կեանքին հրճուանքին բիւր:

ԱՆԱՅԻՏ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ ՓԱՐԻՉ

ՔԱՐ ՈՒ ԲԱՌ

քար մը դուն քար մը ան բառ մը դուն բառ մը ան քարեր բառեր ցիր ու ցան

քով քովի եկաք սակայն չորս պատ ու պատմութիւն չդարձաք

քար մը դուն քար մը ան բառ մը դուն բառ մը ան քարեր բառեր քով քովի բայց ցիր ու ցան

յետ գրութիւն

ափիդ մէջը ընդամենը հինգ բառ կամ քար

հինգ բառերը կամ քարերը զգոյշ կը սփռեն ու լո՛ւռ կը զննեն

բառ մը կամ քար մը կ'ընտրես դէպի վեր կը նետես իսկ միւսները մէկիկ մէկիկ կը հաւաքես ու վեր նետած քարէ բառը ընտրած յաջորդաբար հաւաքած միւսներուն հետ ետ կը բռնես

հաւաքել՝ կը յաջողիս բռնել՝ կը ձախողիս կամ ալ հակառակը բայց կը շարունակես հաւաքել բռնել ձախողիլ յաջողիլ

կը կրկնես այս անգամ սփռուած բառերը կամ քարերը զոյգ զոյգ երեք եւ մէկ վերջապէս չորսը միասին կը հաւաքես ու վեր նետած քարէ բառը սիրելի յաջորդաբար հաւաքած միւսներուն հետ միշտ ետ կը բռնես

անվերջ կը շարունակես սփռել հաւաքել բռնել ձախողիլ յաջողիլ հինգ քարէ բառերով յետ գրութիւնը այս որ պարզապէս կը կոչուի կեանք

ԱՆՈՒՇ ՆԱԳԱՇԵԱՆ ԵՐՈՒՄԱՂԵՍ

ԵՒ ՔԱՐԵՐԸ ՍԵՐՍ ԼԱՑԻՆ

Այսօր անցայ նոյն ճամբայէն Որ միասին միշտ կ'անցնէինք, Քարերն անգամ հարցուցին քեզ, Բայց պատասխան չունէի ես...

Ինչպէս ըսեմ որ ալ չկաս, Որ ալ միանակ պիտի անցնիմ... Ինչպէս ըսեմ, որ ալ երբեք

Պիտի չանցնիմք մենք միասին...

Ի՞նչ արցունքով լամ քարերուն, Ի՞նչ սուտ արդեօք յօրինեմ ես... Որ մեր ճամբան մնայ նոյնը՝ Չքարանայ սիրտը քարին...

Բայց պատմեցի մեր ճամբային եւ քարերը սէրս լացին...

ԲԱՐԻ ԼՈՅՍ ՔԵՉ ՍԻՐՈՅ ԱՐԵՒ

Բարի լոյս քեզ սիրոյ արև, Դուն միշտ ժպտա հողոյս վերև, Սիրոյ լոյս է շուրջս բոլոր, Լոյս է սիրտս սիրոյ հուրով:

Լուսաւորէ ջահով սիրոյ, Սիրտերն սիրող և չսիրող, Չմթազնի երկնագոյնը՝ Թող միշտ շողայ սիրող սիրտը:

Բարի արև ո՞վ է սերդ, Որ դուն այսպէս պայծառ ես միշտ, Ո՞վ է արդեօք սրտիդ տէրը, Որ քեզ շողուն կը պահէ միշտ:

Վառէ՛, վառէ՛ սիրոյ արև, Վառէ՛ սիրոյ բարի հուրով, Բոցավառէ աշխարհը ցուրտ՝ Սիրոյ անշէջ կրակներով...

ԱՐԱՍ ՔԵԹԵՆՃԵԱՆ

ԱՐՏԱԳԱՂՁ

Թողած հողը թանկագին, Ուր պապերդ կը հանգչին եւ արմատներդ են խորին՝ Գացիր հեռուն, օտարին:

Թողած օճախդ ջերմիկ եւ օրրանդ, ուր մայրիկ Օրօրներով քաղցըրիկ՝ Քեզ սնանեց իմ բալիկ:

Թողած ընկերք, ընտանիք, Անկեղծ սէրդ քնքուշիկ, Թողած յուշ ու յիշատակ՝ Այլոց դարձար մտերմիկ:

Թողած մարգերն հայրենի, Բուրումնաւետ ծաղիկներ եւ երփնաթոյր թռչուններ՝ Գաղթեցիր նոր աշխարհներ:

Թողած Մասիսն ալեհեր, Արագածը անվեհեր եւ գուլալ ջուրն Սեւանի՝ Թափառեցար մութ ափեր...

Թողած վանքեր ու գանձեր, Էջմիածին, խաչքարեր, Թանկ պատմութիւն, Սուրբ Տառեր՝ Այլոց՝ եղար անձնուէր:

Թողած խաղողն զմայլիչ,

Ընտիր գինին զգլխիչ, Դեղձ ու ծիրան մեղրահամ՝ Կեղծն զգացիր հրապուրիչ...

Թող բարքերը խաբուսիկ, Կառչի՛ր հողիդ իմ բալիկ, Եղի՛ր պաշտպանն ու ծառան՝ Հայաստանիդ անուշիկ...

ԱՐԹՈՒՆ ԿԵՊԵՆԼԻՕՂԼՈՒ

ԿՈՐԱՔԱՍԱԿ

Մտահոգ տեսայ այսօր քեզ Ուսերդ կախ Սրտիդ մէջ վախ եւ թողեր Քեզ են վերագրեր Չնչին մեղքերը Սլքստող անտէր

Քեզ են ընծայեր Առիթ մը գաղտնագողի Սիթ մոռացման կարօտ Բոլոր մեծ ոճիրներ

ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ

Հորիզոնի վերջին շիկնանքի Հսկողութեան տակ քաղաքը Աջս՝ Մեծ կղզին եւ աջ աջի՝ ԻՇԽ ԱՆ ՆԵՐ

Հրդեհ մը կարծես Կանգ կ'առնէ մէկ կողմ Ու յանկարծ կը փորփոքուի անդին Ուր որ ես դեգերիմ

Տարօրինակ բան յոյս Քեզմէ պակսի անգամ կը գտնուի Մէջը ուրիշի մը մատեանին

ԳԵՈՐԳ ՊԵՏԻԿԵԱՆ

ՓՈՐՉԵՑԻ...

Փորձեցի քալել կեանքի գեղեցկութեան ուղիներով, Մարդկային ընդհանրական յոյսերն կախուած, Լաւատեսութեան յամառ կամքով, Հաւատքի բոլոր բառերս օգտագործած: Բայց, ափսոս, քայլերս սառած մնացին:

Փորձեցի քալել մեծ ու փոքր քայ-

լերով, Ազգիս ապրումները շալկած, Անոր ներկան վաղուան պատրաստելով, Ներքին ու խոր ապրումներով պաշարուած: Բայց, ափսոս, քայլերս կէս ճամբան մնացին:

Դէմքիս վրայ յուսահատ մարդու արցունքով, Անփոշի մտածումներս խոհերու դարձուցած, Սիրտս ալ միտք դարձնելով, Փորձեցի քալել գրիչս աչքի վերածած: Բայց քայլերս իրենց տեղերը մնացին:

Փորձեցի քալել կարօտի արցունքով, Երկրէ երկիր իբրեւ գաղթական դարձած, Սրտիս մէջ կորսուածի մը կանչով, Հայրու յոյսն ու լոյսը փնտռելէ յոգնած: Բայց, ափսոս, քայլերս անաւարտ մնացին:

Քալեցի կեանքի հոսանքն քշուած, Եւ վարակիչ ապրումներու իբրեւ որսորդ, Օրերուս ուրախ եւ տխուր շարանով, Մտքի հոսքի դարձուցի տեսական ճամբորդ: Բայց, ափսոս, դարձեալ չյաջողեցայ:

Քալեցի յաղթանակի եւ պարտութեան հետ, Քայլերուս ծուռ հետքերը շալկած, Կեանքի սնանկութիւնը պոռաւով, Անմտօրէն կեանքի արդարութիւնը որոնած: Բայց, ափսոս, դարձեալ ձախողեցայ:

Շուրջս յառաջանքի աղմուկով, Քալեցի վարակիչ ապրումներն լքուած, Մոռացութեան եւ կարօտի ծայրով, Փորձեցի քալել կորսուածի կանչովս լեցուած: Բայց, ափսոս, դարձեալ չկարողացայ:

Կեանքիս հին ու նոր պղտորած հոսքերով, Ու տարակուսանքի նայուածքովս զինուած, Խաղաղութիւն աղերսող աչքերով, Ազգային բոլոր երազանքներով բռնաւորուած, Վերջապէս... որոշեցի չքալել, այլ միայն՝ սպասել...

Հրատարակված է ՀՀ ԿԳՄ Մամուլի նախարարության աջակցությամբ:

Լրատվական գործունեությունն իրականացնող՝ Հայաստանի գրողների միության Շիրակի մարզային մասնաճյուղը: Հասցեն՝ Շիրակի մարզ, Գյումրի, Գորկու 62 Վկայական N 01Բ 001543

տրված է 21.03.2005թ. հեռ. (094) 53 44 64 Խմբագրական խորհուրդ Գլխավոր խմբագիր՝ Ռոզա Հովհաննիսյան

Համակարգչային ձևավորումը՝ «Էլտորադո Պրինտ» ՍՊԸ Տպագրված է «Վան Արյան» հրատարակչատան տպարանում Տպաքանակը՝ 500 Ծավալը՝ 2 տպագրական մամուլ